კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი

ოქსანა გოგოხია

ირანისა და იაპონიის ურთიერთობები სანქციების პირობებში

საერთაშორისო ურთიერთობების და საერთაშორისო უსაფრთხოების

სამაგისტრო საგანმანათლებლო პროგრამა

სამაგისტრო ნაშრომი შესრულებულია საერთაშორისო

ურთიერთობების მაგისტრის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: მაია კაპანაძე,

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი

თბილისი 2019

ანოტაცია

ირანს მსოფლიო სხვადასხვა ქვეყნებთან ურთიერთობებში ბევრი სირთულე გააჩნია. განსაკუთრებით ეს სირთულეები დაიწყო ირანის ისლამური რევოლუციის შემდგომ, უფრო მეტად კი მას შემდგომ რაც ირანს ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებით ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა და ევროპის ქვეყნებმა დაუწესეს სანქციები. დაწესებული სანქციების მიუხედევა, ის მაინც ახერხებდა ქვეყნების გარკვულ ნაწილთან ურთიერთობას და მისი ნავთობპროდუქტები იყიდებოდა ზოგიერთ ამ ქვეყანაში. ამ ქვეყნებს შორის იყო იაპონიაც. ჩინეთთან და ინდოეთტან ერთად, სანქციების პირობებში ის მაინც ახერხებდა ირანთან სტაბილური პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობების შენარჩუნებას. მაგრამ რაკი ირანს პრობლემები შეექმნა ბირთვული პროგრამის გამო, შესაბამისად ამ ჩამოთვლილი ქვეყნებისათვის და მათ შორის იაპონიისათვისაც არიყო ადვილი ირანთან ურთიერთობა. ბოლო პერიოდში, როდესაც სანქციები ისევ დაუწესდა ირანს იაპონიას მაინც მიეცა შანსი, რომ ირანთან ურთიერთობა გაეგრძელებინა ნავთობპროდუქტების შესყიდვასთან დაკავშირებით. თუმცა ამერიკის ამჟამინდელმა პრეზიდენტმა გააკეთა მკაცრი გაფრთხილება, რომ ქვეყნებს შეეწყვიტათ, ირანთან ყველანაირი ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთობა, მათ შორის იაპონიას და ჩინეთსაც. ჩინეთმა ისევ განაგრძო ურთიერთობა, რაც შეეხება იაპონიას, მას მოუხდა ურთიერთობების გაწყვეტა. ბოლო პერიოდში სიტუაცია საკმაოდ ცვალებადი მდგომარეობით ვითარდება.

Oksana Gogokhia

Iranian-Japanese relations on the background of sanction

Annotation

Iran has many difficulties in dealing with different countries. Especially these difficulties began after the Islamic Revolution of Iran, even more sanctions were imposed on Iran by United States and Europe becouse of it's nuclear program. Despite the sanctions imposement, Iran still managed to to continue oil trade with most of the countries. Japan was among these countries. Alongside with China and India, Japane still managed to maintain stable political and economic relations with Iran. Becouse of Iran's nuclear program, these countries, including Japan, had difficult economical relations with Iran. Recently, when sanctions were reimposed on Iran, Japan was given a chance to continue its relationship with Iran on the purchase of oil products. However, the current president of the United States has made a stern warning that the countries have to stop all economical and political relations with Iran, including Japan and China. China ignoried warning and continues oil trade. However Japan had to break off oil trades with Iran. Recently, the situation is developing quite rapidly.

სარჩევი

შესავალი.....5

თავი I: ირანი იმპერიალიზმის ეპოქის დასაწყისში.....8

1.1 ირანის კოლონიალიზმი და დასავლეთი.....8

1.2 რეფორმების მცდელობა ირანში.....15

1.3 ირანი-ნახევარ კოლონიური სახელმწიფო.....23

თავი II: ირანი ფეჰლევიანთა მმართველობის პერიოდში.....28

2.1 ირანის ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარება რევოლუციამდე 28

2.2 ნავთობმრეწველობის ნაციონალიზაცია და დასავლური სახელმწიფოების გავლენა ირანის პოლიტიკაზე 33

2.3 ისლამური რევოლუცია და იზოლიაციონისტური საგრეო პოლიტიკა 37

თავი III: ირანის ბირთვული პროგრამა და ირან-იაპონიის ურთიერთობები 48

3.1 ირანის ბირთვული პროგრამა და მასთან დაკავშირებული პრობლემები.....48

3.2 ირან-იაპონიის თანამედროვე საგარეო პრიორიტეტები.....56

3.3 სიახლე ირან-იაპონიის ურთიერთობაში განახლებული სანქციების პირობებში.....59

დასკვნა.....63

გამოყენებული ლიტერატურა.....66

შესავალი

თემის აქტუალობა

ირანის ცვალებადი საგარეო პოლიტიკური კურსი საკმაოდ აქტუალურია. ის ყურადღების ცენტრშია, როგორც ისლამურ რევოლუციამდე, ისე მის შემდგომ. ამ ქვეყნის საგარეო პოლიტიკაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს როგორც დასავლეთ ევროპის, ასევე ახლო, შუა და შორეული აღმოსავლეთის ქვეყნებთან ურთიერთობებს. ეს ურთიერთობები ცვალებადია, რაც გამოწვეულია ამ ქვეყნისათვის ერთ-ერთ ყველაზე შემაფერხებელ პრობლემასთან, ესაა ბირთვული პროგრამა, რასთან დაკავშირებითაც ირანს სერიოზული პრობლემები ექმნება მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებთან ურთიერთობაში.

ირანისათვის საკმაოდ აქტუალურია იაპონიასთან ურთიერთობა, რომელიც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია ამ ქვეყნის საგარეო პოლიტიკაში, როგორც ეკონომიკური, ისე პოლიტიკური თვალსაზრისითაც. აქედან გამომდინარე ეს თემა აქტუალურია.

საკვლევი კითხვები

ბირთვული პროგრამის გამო დაწესებული სანქციების ფონზე როგორი ურთიერთობა ჩამოყალიბდა ირან-იაპონიას შორის?

რამ განაპირობა ის, რომ მიუხედავად ირანთან პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობების არ გაწყვეტისა, რატომ შეუერთდა იაპონია ირანის საწინააღმდეგო საბანკო სანქციებს?

განაგრძობს თუ არა იაპონია ირანისათვის ახლად დაწესებული სანქციების პირობებში ურთიერთობებს?

თემის ჰიპოთეზა

ბირთვული პროგრამის გამო განპირობებული სანქციების შედეგად, ირანისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ურთიერთობებს, ისეთ ქვეყნებთან, რომლებიც მასთან სანქციების პირობებშიც კი განაგრძნობენ ენერგორესურსების შეძენას, მათ შორისაა იაპონიაც. აღსანიშნავია რომ ირან-იაპონიის ამ განსხვავებული ურთიერთობის მიუხედავად, ეს უკანასკნელი იძულებული გახდა საბანკო-ეკონომიკურ სანქციებს მაინც შეერთებოდა.

ბოლო პერიოდში ახლად დაწესებული სანქციების შედეგად იაპონია ისევ განაგრძობს ირანთან პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ურთიერთობებს და ეს ქვეყანაც ირანისათვის ერთ-ერთ პარტნიორ ქვეყნად მოიაზრება.

თემის მიზნები და ამოცანები

ჩვენი სამაგისტრო თემის მიზანიაშეგვესწავლა ირანის პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობები მსოფლიოს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ქვეყანა-იაპონიასთან. ჩვენი ამოცანაა, სხვადასხვა მასალაზე დაყრდნობით გაგვეანალიზებინა ის ძირითადი მიზეზები, რაც განაპირობა მსოფლიოში ირანისათვის არსებული რთული პოლიტიკური და ეკონომიკური ვითარების ფონზე იაპონიის მხრიდან ირანთან „ინტენსიურ“ ურთიერთობებს.

კვლევის მეთოდები

თემის დამუშავების დროს გამოყენებიული მეთოდებია:

- ✓ არსებული თეორიული მასალის განხილვა, ანალიზი და დასკვნების გამოტანა
- ✓ ინტერდისციპლინარული მეთოდი
- ✓ ისტორიულ-აღწერილობით
  პოლიტიკის კვლევის ანალიზი
- ✓ თვისობრივი კვლევის მეთოდები - ნარატიული ანალიზი
- ✓ კონტენტ-ანალიზი.

თემის დამუშავების დროს გამოყენებული მეთოდოლოგია

1. „პოლიტიკური პრაგმატიზმის “ თეორია („prisoner’s dilemma“), რომლის ძირითადი სუბიექტი არის სახელმწიფო.
2. „თანამშრომლობითი უსაფრთხოების“ თეორია - კოენისეული კონცეფცია მოიცავს საერთო საფრთხეების აღიარებას.

კვლევის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა

ჩვენი შესაძლებლობებიდან და თემის გარშემო არსებული მასალებიდან გამომდინარე შევქმენით აღნიშნულ თემაზე აკადემიური ხასიათის ნაშრომი, რომელიც აკმაყოფილებს სამაგისტრო თემის მოთხოვნებს. აქედან გამომდინარე ვფიქრობთ, ნაშრომის პრაქტიკული მნიშვნელობა ისაა რომ, ის გამოადგებათ ამ საკითხით დაინტერესებულ მკვლევარებს. შესაძლოა ასევე გამოყენებულ იქნას უნივერსიტეტის საბაკალავრო, სამაგისტრო და სადოქტორო პროგრამებშიც. ასევე, ამ საკითხით დაინტერესებული მკვლევრებისთვისაც.

კვლევის შედეგები

ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგად შევეცადეთ გაგვერკვია ის მიზეზი, რამაც განაპირობა ირანისათვის უკვე რამოდენიმე ათეული წლის მანძილზე შექმნილი ეკონომიკური და პოლიტიკური სირთულეები საერთაშორისო არენაზე. ამას გარდა ჩვენი შევისწავლეთ და შესაბამისად არსებული მასალის შესწავლის საფუძველზე სწორი დასკვნები გამოვიტანეთ, იმაზე თუ რა უწყობს ხელს იაპონიის მხრიდან ირანთან „ინტენსიურ“ ურთიერთობის ასევე ისიც, თუ რატომ მოიაზრება იაპონია ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პარტნიორ ქვეყნად განსაკუთრებით ენერგორესურსების სფეროში.

სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა

სამი ქართველი პროფესორის ერთობლივ ნაშრომში „ახლო აღმოსავლეთის ისტორია„ წარმოდგენილია ირანის ისლამური სახელმწიფოს ისტორია და პოლიტიკური მოვლენების თანამიმდევრული განხილვა XIX საუკუნიდან 2011 წლამდე.

ოთარ კიკნაძის ნაშრომი „ირანი“დაგვეხმარა ირანის პოლიტიკის ცალკეული ასპექტების უკეთ გასაშუქებლად.

მირანდა ბაშელეიშვილის სამეცნიერო სტატიაში განხილულია ჩევენი საკვლევი თემისათვის ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხი, როგორიცაა ირანის თანამედროვე საგარეო პრიორიტეტები.

თავი I.

ირანი იმპერიალიზმის ეპოქის დასაწყისში

1.1 ირანის კოლონიალიზმი და დასავლეთი

XIX საუკუნის დასაწყისში ირანი ევროპული ქვეყნების კოლონიური პოლიტიკის ობიექტად გადაიქცა. ეს ფაქტი ირანის მომავალი საზოგადოებრივი და ეკონომიკური ჩამორჩენილობის მათავარი მიზეზი გახდა. ინგლის-საფრანგეთის ბრძოლების და რუსეთ-ირანის ომების პერიოდში, ინგლისი და საფრანგეთი ცდილობდნენ ირანი საკუთარ იარაღად გადაექციათ, რომელსაც გამოიყენებდნენ როგორც ურთიერთწინააღმდეგ ბრძოლაში, ასევე რუსეთის საპირისპიროდ.

XIX საუკუნის დასაწყისში მეფის რუსეთმა და დასავლეთ ევროპის ქვეყნებმა ირანს თავს მოახვიეს არათანასწორუფლებიანი ხელშეკრულებები, კაპიტულაციების რეჟიმი და და სხვა შეღავათები თავიანთი სახელმწიფოების სასარგებლოდ. ამან ფართოდ გაუღო კარები უცხო კაპიტალს ირანში, რომელიც თანდათან ევროპული სამრეწველო საქონლის გასაღების ბაზრად გადაიქცა. უცხოური საქონლის კონკურენცია ანადგურებდა ირანის ხელოსნობას, საოჯახო მრეწველობასა და სპობდა კაპიტალისტური მანუფაქტურისა და ფაბრიკების ჩანასახს, რომლებიც ირანში XIX საუკუნის შუა წლებში გაჩნდა. საგრძნობლად გაიზარდა ინგლისისა და მეფის რუსეთის გავლენა ირანზე.[1]

ფათჰ ალი შაჰის (1797-1834 წწ.) მმართველობის პერიოდში ევროპულმა სახელმწიფოებმა პირველად მოიკიდეს მყარად ფეხი ირანში. ამ პროცესის დაწყება ნაპოლეონის ომების არაპირდაპირი შედეგი იყო. ნაპოლეონი, რუსეთის იმპერატორ პავლეს მსგავსად, ოცნებობდა ინდოეთში შეჭრაზე, რომელსაც ასევე ემუქრებოდნენ ავღანელები. ამ საფრთხის უვნებელსაყოფად, ბრიტანელებმა 1801 წელს კაპიტანი ჯონ მალქოლმი გააგზავნეს ინდოეთიდან თეირანში სავაჭრო და სამხედრო ხელშეკრულების ხელმოსაწერად. სამხედრო ხელშეკრულება ითვალისწინებდა ბრიტანეთის მიერ ირანის აღჭურვილობითა და სამხედრო სპეციალისტებით უზრუნველყოფას. სამაგიეროდ ირანს უარი უნდა ეთქვა ავღანეთის და საფრანგეთის მხარდაჭერაზე, რომელთაც პოზიციების გამყარება სურდათ ირანსა და ინდოეთში. მაგრამ მალე მოხდა რუსეთისა და

[1] კიკნაძე ო. ირანი, გამომცემლობა "მეცნიერება" 1979

ბრიტანეთის დაახლოება. ირანი კი ჯერ კიდევ ცდილობდა რუსეთის წინააღმდეგ ალიანსის შექმნას. ამ მიზნის მისაღწევად, სპარსეთმა 1807 წელს საფრანგეთთან ხელი მოაწერა ფინკენშტეინის ხელშეკრულებას აღმოსავლეთ პრუსიაში, რომელსაც ნაპოლეონი დაეუფლა ეილაუსთან ბრძოლაში გამარჯვების შემდეგ. ამ ხელშეკრულების მიხედვით, საფრანგეთი სპარსეთს, დახმარებას აღუთქვამდა, ასევე სამხედრო აღჭურვილობით უზრუნველყოფასა და ჯარის გაწვრთნაში. ირანი, თავის მხრივ, პირობას დებდა, რომ ომს გამოუცხადებდა ბრიტანეთს და დაეხმარებოდა საფრანგეთს, თუ ის გადაწყვეტდა ინდოეთში შეჭრას. მაგრამ ევროპაში ვითარება სწრაფად და ირანისათვის არასასიკეთოდ იცვლებოდა. იმავე 1807 წელს, ფრანგების ევროპული გამარჯვებების შემდეგ, ნაპოლეონმა და რუსეთის იმპერატორმა ალექსანდრემ ტილიზიტის საზავო ხელშეკრულებას მოაწერეს ხელი, რაც იმავე წლის ფინკენშტეინის ხელშეკრულების გაუქმების ტოლფასი იყო. ამ ფაქტმა გამოიწვია ახალი ბრიტანულ-ირანული ალიანსის გაფორმება 1809 წელს, რომელსაც მოჰყვა 1814 წელს კიდევ ორი ხელშეკრულება. ამ ხელშეკრულებების თანახმად, ბრიტანეთს სპარსეთისათვის სამხედრო და ფინანსური დახმარება უნდა გაეწია, თუ მას თავს დაესხმებოდა რომელიმე ევროპული სახელმწიფო. ყოველივე ამის შედეგად, საბოლოო წერტილი დაესვა ირანის სტრატეგიულ კავშირურთიერთობებს საფრანგეთან.[2]

1804-1813 წლების ირან-რუსეთის პირველ ომში, ირანის დამარცხების შემდეგ, 1813 წელს დაიდო გოლესთანის ხელშეკრულება, რომლის მიხედვით რუსეთმა კავკასიის მნიშვნელოვანი ტერიტორიები და ასევე კასპიის ზღვაზე ფლოტის ყოლის ექსკლუზიური უფლება მიიღო. გარდა ამისა, ხელშეკრულების მეოთხე მუხლის თანახმად, რუსეთის მეფეს მიენიჭა "უფლება ეღიარებინა ტახტის მემკვიდრედ შერჩეული სპარსელი უფლისწული და მისთვის დახმარება აღმოეჩინა მისი მეტოქეების უვნებელყოფის საჭიროების შემთხვევაში".[3]

XIX საუკუნის დასაწყისიდან, ირანი გარკვეულწილად გახდა ევროპელთა არაპროგნოზირებადი და ირანელთათვის თავისთავად გაუგებარი პოლიტიკური გათვლების მსხვერპლი. [4] ევრპელებს შეეძლოთ ხელშეკრულებების ცალმხრივად შეწყვეტა მათი დადებიდან წელიწადზე უფრო ნაკლებ ვადაში. ნათელი იყო, რომ ირანის

[2] გ. სანიკიძე, გ. ალასანია, ნ.გელოვანი, ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011 წ. გვ.18

[3] Richard,Yann. L'Iran. Naissance d'une république islamique. Paris: Editions de La Martinière, 2006. 41p.

[4] Nikki R. Keddie. Modern Iran: Roots and Results of Revolution. Yale University Press, 2003. 38p.

ინტერესებზე არავინ ზრუნავდა და, შესაბამისად, ირანის ჩართვა საერთაშორისო პოლიტიკაში ირაციონალურ ხასიათს იძენდა.

1813 წლის გოლესთანის ხელშეკრულება საკმაოდ ბუნდოვანი იყო და არ წყვეტდა ტერიტორიულ უთანხმოებას ირანსა და რუსეთს შორის. მოლაპარაკებებმა შედეგი ვერ გამოიღო და ზოგიერთი ირანელი უკვე ითხოვდა რევანშს ან, ყოველ შემთხვევაში, იმ ტერიტორიების დაბრუნებას მაინც, რომლებიც მათი თვალთახედვიდან, რუსეთმა ხელშეკრულებაში გაწერილი უფლებების დარღვევით დაიკავა. ირანის ხელისუფლების ზოგიერთი წარმომადგენელი ასევე მოითხოვდა წმინდა ომის (ჯიჰადის) წამოწყებას რუსეთის წინააღმდეგ.

ულემების ძალისხმევით ფათჰ ალი შაჰმა მართლაც გამოაცხადა ჯიჰადი და თავს დაესხა რუსებს 1826 წელს. ირანული არმია, რომლის მხოლოდ მცირე ნაწილი იყო გაწვრთნილი და ახალი იარაღით აღჭურვილი მიუხედავად დროებითი წარმატებისა, საბოლოოდ დამარცხდა. თურქმანჩაის 1828 წლის საზავო ხელშეკრულებამ ახალი სარგებელი მოუტანა რუსეთს. ირანმა კიდევ უფრო მეტი ტერიტორიები დათმო და ახალი საზღვარი მდ. არეზზე გავიდა. რუსეთმა ასევე მიიღო ომის საფასურის კონტრიბუცია - 20 მლნ რუბლი. ექსტრატერიტორიულობისა და სატარიფო კონცესიები, რაც ადრე ნაწილობრივ ჰქონდა რუსეთს მინიჭებული, ამჯერად დოკუმენტურად დაფიქსირდა. ირანს არ შეეძლო მოეთხოვა რუსულ საქონელზე საიმპორტო ტარიფი 5 პროცენტზე მეტი და მათზე არ შეიძლებოდა გავრცელებულიყო დამატებითი შინა გადასახადები. რუსეთის ქვეშევრდომებზე და მათ მფლობელობაში მყოფ ირანელებზე, არ ვრცელდებოდა ირანის კანონმდებლობა. მათი გასამართლება შეეძლო მხოლოდ საკონსულოებთან არსებულ სასამართლოებს. ნებისმიერი სადავო საკითხი, რომელიც სასამართლო განხილვას ექვემდებარებოდა, უნდა გადაწყვეტილიყო კონსულის ან მისი წარმომადგენლის, ასევე ირანის საგარეო საქმეთა სამინისტროს წარმომადგენლის თანდასწრებით და ამასთან, მათი წარმომავლობის ქვეყნის კანონების მიხედვით. გარკვეულ შემთხვევაში, ეს ირანელ ვაჭრებსაც აწყობდათ და სამართლის საძიებლად უცხოელებს მიმართავდნენ. "სპარსეთის, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფოს დაკნინება, იწყება სწორედ 1828 წლიდან". [5]

[5] Homa Katouzian. The Persians: Ancient, Mediaeval and Modern Iran, New Haven and London: Yale University Press, paperback edition, 2010. 144p.

როგორც ექსტრატერიტორიულობა, ისე ფიქსირებული დაბალი ტარიფი, შემდეგ გავრცელდა სხვა დასავლურ სახელმწიფოებზეც. ამგვარი ხელშეკრულება გაფორმდა დიდ ბრტანეთთან 1841წელს. როგორც აზიის სხვა ქვეყნებში, სადაც მსგავსი დათმობები განხორციელდა, ამის მთავარი შედეგი იყო ქვეყნის გახსნა დასავლური ვაჭრობისა და ბიზნესმენებისათვის. ამის შედეგად კი საკუთარ ეკონომიკურ ინტერესებსა და ზოგჯერ, საკუთარი ქვეშევრდომების დაცვაზე უარის თქმა ხდებოდა. ექსტრატერიტორიულობის ეს პრივილეგიები საბოლიოდ ირანში მხოლოდ ასი წლის შემდეგ გაუქმდა.

ექსტრატერიტორიულობა დასავლური სახელმწიფოებისთვის აუცილებელ პირობას წარმოადგენდა აღმოსავლეთის ქვეყნებთან ურთიერთობაში - იმ მიზეზით, რომ დასავლელი დიპლომატები და კერძო პირებიც ორჭოფობდნენ საქმიანობის დაწყებას ისეთ ქვეყანაში, რომელთა კანონებიც გაუგებრად, ბარბაროსულად თუ არა, მიაჩნდათ. ამასთან, მონეტის მეორე მხარეს და წარმოადგენდა ის, რომ უცხოელი უმძიმესი დანაშაულის შემთხვევაში შეიძლებოდა დაუსჯელი დარჩენილიყო.

თურქმანჩაის ხელშეკრულების უარყოფითი ეკონომიკური შედეგები ირანზე გარკვეული დროის შემდეგ აისახა, მაგრამ პოლიტიკური თვალსაზრისით, ამ ხელშეკრულებას გაცილებით უფრო პირდაპირი და მყისერი შედეგები ჰქონდა. რუსეთთან განცდილმა ორმა მარცხმა გამოიწვია რეგიონული და ტომობრივი აჯანყებები, ამ ვითარებაში კი, ხელისუფლება ცდილობდა მზარდი სახალხო უკმაყოფილობის საკუთარი მხრიდან რუსებისაკენ შეტრიალებას.

ომებმა და მათთან დაკავშირებულმა დიდმა სამხედრო დანახარჯებმა ქვეყანაში ეკონომიკური სირთულეები შექმნა. ეს უკვე სერიოზულად იგრძნობოდა ფათჰ ალი შაჰის ომებში რუსეთის წინააღმდეგ და მოგვიანებით კიდევ უფრო გაიზარდა ბრიტანეთთან დაპირისპირებისა თუ ირანის შეიარაღებისა და სამხედრო ძალის ქმედითუნარიანობის გაუმჯობესების მცდელობების გამო.

ეს სახელმწიფო ხაზინას მძიმე ტვირთად აწვებოდა და შეუძლებელი იყო ამ დონის დანახარჯების შემოსავლებით დაფარვა. ამ ვითარებაში მიღებულ წესად იქცა მიწის ან სხვა სახის საკუთრებიდან მიღებული შემოსავლების გადასახადებისაგან გათავისუფლება. ამგვარ ნაბოძებ საკუთრებას ჩვეულებრივ თიული ეწოდებოდა. პირველმა ომმა რუსეთთან აიძულა ფათჰ ალი შაჰი გაესხვისებინა სახელმწიფო მიწებისა და ქონების დიდი ნაწილი თიულების სახით სამხედრო დახმარების ნაცვლად. როგორც

ეს ხშირად ხდებოდა ირანში, ასეთი სახის საკუთრება მემკვიდრეობით გადაიცემოდა. მისი გადასახადებისაგან გათავისუფლების გამო კი, ცენტრალური ხაზინა და რეგიონების მმართველები იმისათვის, რომ შემოსავლები არ შემცირებულიყო, ზრდიდნენ გადასახადებს მოსახლეობის დანარჩენი ნაწილისათვის.[6]

ყაჯართა პერიოდში მხოლოდ მცირე ღონისძიებები განხორციელდა აგრარული სექტორის პროდუქტიულობის ასამაღლებლად. ფართოდ გავრცელებული მომთაბარეობის გარდა, ირანის სასოფლო ეკონომიკა სხვა მახასიათებლებითაც გამოირჩეოდა, რაც ზეგავლენას ახდენდა ირანის საზოგადოებასა და პოლიტიკაზე XX საუკუნეშიც.

XIX საუკუნეში ირანის უზარმაზარ ტერიტორიას შეეძლო გამოეკვება მხოლოდ 5-დან 10 მილიონამდე ადამიანი. ირანელთა უმრავლესობა იძულებული იყო ეცხოვრა და ემუშავა სოფლად, რათა შეექმნა საკმარისი პროდუქცია ქალაქის მოსახლეობის მომარაგებისათვის.

გასული ორი საუკუნის ირანული საპროტესტო მოძრაობების უმრავლესობა ქალაქების მოსახლეობის მიერ წარიმართებოდა, გლეხობის მცირე მონაწილეობით, თუ არ ჩავთვლით წყლით კარგად უზრუნველყოფილ და მჭიდროდ დასახლებულ ჩრდილოეთ რეგიონებს.

XIX საუკუნეში ვაჭრობისა და ექსპორტისატვის მოსავლის გაზრდილი მოთხოვნების პირობებში, გაჩდნენ შეძლებული ადამიანები, რომლებიც მზად იყვნენ ფული დაებანდებინათ საიიგაციო სამუშაოებში ახალი მიწების დასათესად თუ ნაყოფიიერების გასაზრდელად აგრარული პროდუქციიდან უფრო მეტი მოგების მიღების მიზნით.

19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან ირანი სულ უფრო მეტად ხდებოდა დასავლურ საქონელზე დამოკიდებული, მისი აგრარული ექსპორტი კი - მსოფლიო ბაზრის რყევებზე. ზოგჯერ ეს მომგებიანი შეიძლებოდა ყოფილიყო, როგორც ბამბაზე დიდი მოთხოვნა ამერიკის სამოქალაქო ომის დროს, მაგრამ ეს ქვეყანასა და ხალხს ასევე ხდიდა უფრო მეტად დამოკიდებულს არაპროგნოზირებად ბაზრებზე. მიწა რომელზწც ნათესები შეიცვალა ექსპორტისათვის ბამბითჩრდილოეთში ან ოპიუმით ძირითადად სამხრეთში, არ შეიძლებოდა ისევ ერთბაშადდაბრუნებოდა ძველ სათეს კულტურებს

[6] გ. სანიკიძე, გ. ალასანია, ნ.გელოვანი, ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011 წ. 21-26 გვ.

დაბალი მოთხოვნილების ან მოუსავლიანობის გამო, და ოპიუმის დათესვამ საკვების ნაცვლად, მიუხედავად იმისა, რომ ხშირად მომგებიანი იყო, დიდად შეუწყო ხელი ირანის შემზარავ შიმშილობას 1869-1872 წლებში და უფრო გვიან სურსათ-სანოვაგის ნაკლებობას.

მსოფლიო ბაზარზე შესვლამ ასევე გამოიწვია მნიშვნელოვანი ცვლილებები ლოკალურ და რეგიონულ დონეზე, რასაც საერთო ჯამში უფრო უარყოფითი, ვიდრე დადებითი შედეგები ჰქონდა. XVI-XVIII საუკუნეების მანძილზე ირანელებმა აწარმოეს მნიშვნელოვანი რაოდენობის აბრეშუმი, აბრეშუმის ძაფი, ქერმანის თხის ბეწვის ქსოვილები და სხვა სახის ქსოვილები ევროპაში საექსპორტოდ, მაგრამ XIX საუკუნეში ამ სახის ექსპორტი შემცირდა. ქაშმირისათვის ბრიტანელები ინდოეთს ამჯობინებდნენ.

ისფაჰანის გეოგრაფიის ირანელი ავტორი XIX საუკუნის მიწურულს ჩივის იმის შესახებ, თუ როგორ ქრებოდა ერთი მეორის მიყოლებით დასავლური კონკურენციის პირობებში ხელობები ისფაჰანის ეკონომიკის საზიანოდ.[7]

ირანის სულ უფრო მზარდი უარყოფითი სავაჭრო ბალანსი, ვაჭრობის გაუარესებული პირობები და ვერცხლზე, რომელიც ირანის ვალუტას წარმოადგენდა, მსოფლიო ფასის დრამატული ვარდნა, ირანის სუ უფრო მზარი ეკონომიკური პრობლემების დამატებითი ფაქტორები იყო. ზოგიერთ ვაჭარს, მიწისმფლობელს და თანამდებობის პირს ეყო გამჭრიახობა მიეღო სარგებელი დსავლეთთან ამ ახალი ურთიერთობებით, გაავრცელეს კონტროლი ახალ ნედლეულსა და ხელნაკეთ ნაწარმზე, რაც ახლა მომგებიანი იყო, მაგრამ ეს ეხებოდა ირანელთა უმრავლესობას. მეორე მხრივ, ცვლილებები ირანის ეკონომიკაში და ვაჭრობის, მრეწველობის და მცირე რაოდენობით სამთავრობო სტრუქტურების წარმომადგენელთა გამდიდრება, რომლითაც შეეძლოთ სარგებელი მიეღოთ ეკონომიკის, სოციალური და სასამართლო სისტემის მოდერნიზებით, ქმნიდა უმნიშვნელოვანეს ეფექტურ ოპოზიციას ძველი რეჟიმის წინააღმდეგ, როგორც ეს იყო იმ სოციალური ფენების შემთხვევაში, რომელთა კეთილდღეობა გაუარესდა ამ ახალ პირობებში.

[7] Nikki R. Keddie. Modern Iran: Roots and Results of Revolution. Yale University Press, 2003. 85p.

1.2 რეფორმების მცდელობები ირანში

ირანში რეფორმების გატარება დაიწყო XIX საუკუნის დამდეგს. კერძოდ, კი რეფორმები ქვეყანაში მაშინდელმა ტახტის მემკვიდრემ აბას მირზამ დაიწყო. მისი გარდაცვალების შემდეგ (1833წ.) რეფორმების გატარება ირანში შეჩერდა. ეს პროცესი დიდხანს არ გაგრძელებულა. რეფორმები ირანში XIX საუკუნის 40-იან წლების დასასრულს ისევ განახლდა, რომლის ინიციატორიც დიდი ვეზირი მირზა თაყი ხანი იყო. მან რეფორმები ირანში იმ პერიოდში თურქეთში მიმდინარე „თანზიმათის“ გავლენით დაიწყო. ის, როგორც სხვა აზიური ქვეყნების რეფორმატორები, უპირველესად დაინტერესებული იყო რეფორმით სამხედრო სფეროში. გარდა ტომების რეორგანიზაციისა, მან შემოიღო ე. წ. ბონიჩეს სისტემა, რომლის მიხედვითაც ყოველ პროვინციას ევალებოდა ქვეყნის არმიისათვის ჯარისკაცთა გარკვეული რაოდენობის რეკრუტირება. ამირ ქაბირი შეეცადა

დასავლური მაგალითის მიხედვით მოეხდინა არმიის რეორგანიზაცია, გაეწვრთნა და მოემზადებინა ჯარების ევროპული სტილით. განსხვავებით აბას მირზასაგან იგი არ შემოფარგლულა მხოლოდ არმიის რეფორმირებით. მირზა თაყი ხანიმ ეკონომიკურ რეფორმებსაც განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო, დაცარიელებული ცენტრალური ხაზინის შევსების მიზნით, მან შეამცირა სინეკურების (მაღალანაზღაურებადი თანამდებობების) რაოდენობა და სახელმწიფოს დაუბრუნა საეჭვო გზით მიღებული მრავალი თიული, შეცვალა ისინი მცირე პენსიებით. მან დააარსა პირველი ოფიციალური გაზეთი და პირველი უმაღლესი საერო სკოლა დარ ალ-ფონუნი (ტექნიკის სახლი) თეირანში, რომელიც ითვალისწინებდა სპეციალისტების მომზადებას როგორც სამეცნიერო-ტექნიკურ, ისე სამხედრო სფეროში. იქ ევროპელები ასწავლიდნენ ადგილობრივი თარჯიმანების დახმარებით. წლების მანძილზე ეს იყო ერთადერთი თანამედროვე სკოლა ირანში. მოგვიანებით ნასერ ად-დინ შაჰი (1848-1896 წწ.) დაშინდა თანამედროვე განათლების გაუთვალისწინებელი შედეგების გამო და შეზღუდა როგორც განათლების მიღება ირანში, ისე უცხოეთში სასწავლებლად გაგზავნა. თუმცა, დარ ალ-ფონუნმა არსებობა გააგრძელა და ანალოგიური უმაღლესი სკოლა გაიხსნა თავრიზშიც. დარ ალ-ფონუნის მფარველობით პირველად ითარგმნა სპარსულად დასავლური წიგნები სხვადასხვა სფეროში, გამოიცა პირველი სპარსული სახელმძღვანელოები, და ხელისუფლების ზოგიერთმა წარმომადგენელმაც მიიღო განათლება.[8]

თუმცა, დარ ალ-ფონუნის კურსდამთავრებულთა რიცხვი არ იყო იმდენად დიდი, რომ დარტყმა მიეყენებინა ძველი სტილის ბიუროკრატიული სახელმწიფო ადმინისტრაციისათვის. უნდა ავღნიშნოთ რომ, მიუხედავად ამისა ნასერ ად-დინის მეფობის დასასრულისთვის განათლების დეფინიცია მოსახლეობის უმრავლესობისათვის არ ცდებოდა ყურანის სკოლის და სემინარიის ტრადიციულ კონცეფციას. ამის მიზეზი ის იყო, რომ ულემებს გააჩნდათ ძალა წინ აღდგომოდნენ ყოველგვარ პოტენციურ რეფორმას, რომელიც საფრთხეს შეუქმნიდა ძველ სქოლასტიკური განათლების სისტემას.[9]

რეფორმები პირდაპირ ურტყამდა ძველ პრივილეგიებს და საკრალიზებულ ჩვევებს. მაგ., რუსეთან თურქმანჩაის ხელშეკრულებაში ჩაწერილი იყო, რომ მუსლიმებს და

[8] გ. სანიკიძე, გ. ალასანია, ნ.გელოვანი, ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011 წ. 31გვ.
[9] გ. სანიკიძე. შიიზმი და სახელმწიფო ირანში. თბილისი: ნეკერი, 2005(ა). 177 გვ.

არამუსლიმებს შორის დავის გადასაწყვეტად უნდა შექმნილიყო შერეული სასამართლოები ეს იყო პირველი მნიშვნელოვანი შეტევა ულემთა, როგორც მოსამართლეების პრივილეგიებზე და ზოგადად შარიათზე. ამირ ქაბირის რეფორმები, რომელთა გატარებასაც იგი დიდი ენთუზიაზმითა და ენერგიით შეუდგა, საფუძველშივე არ პასუხობდა შიიტური სამღვდელოების ინტერესებს. მას ეჭვი არ ეპარებოდა, რომ ცენტრალიზაციისათვის გამიზნული რეფორმების წარმატებისათვის აუცილებელი იყო ჰიეროკრატიის ძალაუფლების მოსპობა. [10]

სამღვდელოების გავლენის შემცირების მცდელობას, ბუნებრივია, დიდი წინააღმდეგობა შეხვდა. მირზა თაყი ხანი ასევე ცდილობდა სამღვდელოებაში დანერგილი საპროტესტო მჯდომარე აქციების (ბესთ) პრაქტიკის მოსპობას. ამგვარ აქციებს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური დატვირთვა გააჩნდა. ამ პერიოდში ბესთისათვის თავშესაფრებს წარმოადგენდნენ არა მხოლოდ წმინდანთა მავზოლეუმები და მეჩეთები, არამედ ცნობილ მოჯთაჰედთა სახლებიც. აბსოლუტიზმის პრეტენზიის მქონე რეჟიმს არ სურდა შეგუებოდა თავისუფლების ამგვარი ოაზისების არსებობას, რომლებიც მიუწვდომელს ხდიდნენ არა მარტო კრიმინალებს, არამედ რეჟიმის პოლიტიკურ ოპოზიციონერებსაც. ბესთის აკრძალვის მცდელობამ სამღვდელოებაში დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. საბოლოო ჯამში, ამირ ქაბირმა მაინც მოახერხა ბესთისთვის გამიზნული ადგილების შეზღუდვა.

მირზა თაყი ხანის მოღვაწეობა ხშირად ეწინააღმდეგებოდა ინგლისელთა ინტერესებს (შიიტი სასულიერო პირების გარდა), რომლებიც საკუთარი მიზნების განსახორციელებლად, პირველ მინისტრთა დაპირისპირების პირობებში, ხშირად გვერდში ედგნენ უკმაყოფილო სამღვდელოებას. უკმაყოფილო სამღვდელოებასაც არაერთხელ მიუმართავს ბრიტანელებისათვის დასახმარებლად. "ამირ ქაბირს რუსებიც არ ენდობოდნენ, რადგან პრობრიტანულად განწყობილად მიაჩნდათ, მაგრამ ბრიტანელებიც, თავის მხრივ, ეჭვის თვალით უყურებდნენ მას".[11]

ამირ ქაბირმა მნიშვნელოვანი ღონისძიებები გაატარა სოფლის მეურნეობის განვითარების ხელშეწყობისა და სამეფო მიწების მართვის გაუმჯობესებისათვის. თეირანში ააგო დახურული ბაზარი.

---

[10] Said Amir Arjomand. The Turban for the Crown. The Islamic Revolution in Iran. New York: Oxford University Press, 1988. 78p.

[11] Nikki R. Keddie. Qajar Iran and the Rise of Reza Khan. Mazda, Costa Mesa, CA, 1999. 26-28p

ამირ ქაბირის რეფორმები სახიფათო გამოდგა სამეფო კარის ზოგიერთი წარმომადგენლისათვის, მიწისმფლობელებისა და ულემებისათვის. რეფორმები მოიცავდა ღონისძიებებს, რომლებიც მიმართული იყო მათი ეკონომიკური და იურიდიული ძალაუფლების შეზღუდვისაკენ. აქედან გამომდინარე, ამირ ქაბირის დისკრედიტაციისათვის.

ძლიერი კამპანია გაჩაღდა და ახალგაზრდა შაჰი ნესერ ედ-დდინი დაარწმუნეს, რომ მისი მთავარი მინისტრის მიზანი იყო აბსოლუტური ძალაუფლების მოპოვება და ტახტზე ასვლაც კი. სინამდვილეში, ამირ ქაბირის მიზანი იყო შაჰს მემკვიდრედ დაესახელებინა თავისი ნახევარძმა აბას მირზა III, რომელიც ბრიტანელთა მხარდაჭერით სარგებლობდა. საბოლოოდ, შაჰმა ის გადააყენა და დანიშნა ქაშანის საპატიო მმართველად, თუმცა შემდეგ წელს ქაშანის აბანოში მოაკვლევინა.

ამირ ქაბირის დამხობის შემდეგ ასპარეზზე ისევ გამოვიდნენ ტომები და მათი ბელადები, სხვადასხავ წარმომავლობის მიწის მფლობელები, სამეფო კარის მოხელეები და ულემები. ამ ჯგუფების მოქმედება რეფორმებისა და რეფორმატორი მინისტრების წინააღმდეგ, რასაც ემატებოდა ირანის ტერიტორიული მთლიანობისა და დინასტიის არსებობის არაფორმალური გარანტირება ბრიტანეთისა და რუსეთის მიერ, უბიძგებდა ყაჯარებს ეფიქრათ, რომ სულაც არ იყო საჭირო ცენტრალიზაცია და სამხედრო ძალის გაძლიერება ირანში სხვა ქვეყნების ინტერესების საპირწონედ.

ირანის არაფორმალური თანხმობა იმ სახელმწიფოებთან, რომლებიც ექსპლუატაციას უწევდნენ მის ეკონომიკას, სულაც არ იყო მოკლებილი სირთულეებს. XIX საუკუნის მანძილზე თითქოს ჩანს, რომ დასავლეთთან კონტაქტების შედეგები ირანისათვის უფრო უარყოფითი, ვიდრე დადებითი იყო. ბევრი "ტრადიციული სენი" კიდევ უფრო გაძლიერდება, ნაცვლად გაქრობისა. სპარსეთის მიერ წარმოებული ომების საფასური, უცხოური შეიარაღებისა და ინსტრუქტორების ჩათვლით, რასაც ემატებოდა საქონლის იმპორტი, არ აუმჯობესებდა მოსახლეობის კეთილდღეობას და არ ამაღლებდა განათლების დონეს. ერთადერთი, რაც შეიძლება ითქვას, იმპორტმა ხელმისაწვდომი გახადა შაქარი და ჩაი მოსახლეობის ყველა ფენისათვის და ევროპული ფუფუნების საგნები - ელიტისათვის. მაგრამ იმპორტი იწვევდა ძვირფასი ლითონების სულ უფრო

მზარდ ექსპორტს. სპარსული ექსპორტი კი იმ დონეზე არ გაზრდილა, რომ დაეფარა ამ ახალი საქონლის საფეიქრო ნაწარმისა და საოჯახო ნივთების იმპორტის ხარჯი.[12]

უნდა ავღნიშნოთ, რომ ყაჯარებს აკლდათ სათანადო სიმტკიცე გაეტარებინათ ქვეყნის ცენტრალიზებისაკენ მიმართული ძირეული რეფორმები. ასევე სამწუხაროდ არ აღმოაჩნდათ უნარი ფინანსური რეფორმების გატარებისა, რაც აუცილებელი პირობა იყო სასიკეთო ეკონომიკური თუ პოლიტიკური ცვლილებებისათვის.

ამირ ქაბირის ნაცვლად, პირველი ვაზირი გახდა მირზა აღა ხან ნური, რომელმაც მირზა თაყი ხანის მიერ გატარებული რეფორმების ნაცვლად, თავი გამოიჩინა ბაბიდების დევნითა და რეპრესიებით, ასევე „ორმაგი თამაშით“ ბრიტანელებსა და რუსებს შორის. 1857 წელს შაჰმა ის გადააყენა და გადაწყვიტა უშუალოდ თვითონ ემართა ქვეყანა მრჩეველთა საბჭოს დახმარებით.

ევროპული ტიპის რეფორმების მარტივი და ტაქტიკური იდენტიფიცირება, კონსტიტუციური მმართველობის შემოღების ჩათვლით, რელიგიის უმთავრეს მოთხოვნებთან პირველად სწორედ მირზა მალქომ ხანმა მოახდინა. დაახლოებით 1860 წლისათვის მალქომ ხანმა შაჰს წარუდგინა კონსტიტუციური რეფორმების ვრცელი პროგრამა. ეს იყო ირანის ისტორიაში კონსტიტუციის პირველი პროექტი. მალქომ ხანი ერთმანეთისაგან ანსხვავებდა აბსოლუტურ მონარქიასა და შეუზრუდავ მმართველობას. მისი შეხედულებით, არსებობდა მონარქიის ორი ტიპი: აბსოლუტური - რუსეთსა და ავსტრიის იმპერიებში და ზომიერი - ბრიტანეთსა და საფრანგეთში. აბსოლუტური მონარქიაც, მისი შეხედულებით, ორი სახის იყო. პირველს ის უწოდებდა „ორგანიზებული და წესრიგზე დაფუძნებულ აბსოლუტურ მონარქიებს“, ხოლო მეორეს - „არაორგანიზებულ და მოუწესრიგებელ აბსოლუტურ მონარქიებს“. მისი აზრით „ზომიერი“ მონარქია, მიუხედავად იმისა, რომ კანონსა და წარმომადგენლობის პრინციპს ემყარებოდა, მიუღებელი იყო ირანისათვის. ქვეყნისთვის საჭირო იყო წესრიგზე, კანონზე დაფუძნებული აბსოლუტური მონარქია, რომელშიც კანონმდებელი მონარქი

[12] გ. სანიკიძე, გ. ალასანია, ნ.გელოვანი, ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011 წ. 34-35გვ.

იქნებოდა, ხოლო აღმასრულებელი - დისციპლინირებული, ორგანიზებული და პასუხისმგებლობის გრძნობის მქონე ადმინისტრაცია.[13]

როგორც უკვე ავღნიშნეთ, ირანის კონსტიტუციური რევოლუციის ფესვები XIX საუკუნიდან მოდის - კერძოდ კი უკავშირდება ქვეყანაში დასავლეთის თანდათანობით შეჭრას. ამ შეჭრამ კიდევ უფრო შეარყია შეარყია ტრადიციულად ისედაც სუსტი კავშირები, რომლებიც არსებობდა ყაჯართა სამეფო კარსა და ირანის საზოგადოებას შორის. ეს განხორციელდა ორი, პრაქტიკულად ურთიერთსაპირისპირო გზით. ერთის მხრივ, ამან შეაკავშირა ქალაქების ბაზრის ხალხი და რელიგიური ელიტა ერთიან ზერეგიონალურ კლასში, რომელმაც გააცნობიერა ხელისუფლებისაგან და უცხო სახელმწიფოებისაგან მომავალი საფრთხე. ამგვარად ჩამოყალიბდა მესაკუთრეთა კლასი, რომელმაც მოგვიანებით ტრადიციული საშუალო კლასის სახე მიიღო.[14] მეორეს მხრივ, დასავლეთთან კონტაქტების გზით, განსაკუთრებით თანამედროვე განათლების წყალობით, შემოვიდა ახალი იდეები, ახალი პროფესიები და შედეგად, გამოიკვეთა ახალი საშუალო კლასის კონტურები. ამ სოციალური ფენის წარმომადგენლები საკუთარ თავს უწოდებდნენ „განათლებულ მოაზროვნეებს“.

1896 წელს ტახტზე ავიდა მოზაფარ ად-დინ შაჰი (1896-1907). მას მოღვაწეობის დაწყება მძიმე ვითარებაში მოუწია. რეფორმატორთა პრესი სულ უფრო იზრდებოდა. ახალი შაჰი არ იყო მტრულად განწყობილი ზოგიერთი რეფორმისადმი, და არც პოლიტიკური ძალადობის მომხრე ყოფილა. მან, დაუშვა როშდიეას სკოლების ქსელის შექმნა, რომელიც ევროპული განათლების სისტემაზე იყო დამყარებული. ეს გადაწყვეტილება მძაფრად გააკრიტიკეს ულემებმა, რადგან ეს არყევდა მათ მონოპოლიას განათლებაზე.

სამეფო ხაზინა დაცარიელებული იყო. შემოსავლების მისაღებად და საბაჟოებზე არსებული სრული ქაოსის მოსასპობად, მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება ბელგიელების მოწვევის შესახებ. საბაჟო რეფორმების გასატარებლად, მაგრამ ამას არ მოჰყოლია დიდი წარმატება.

1903 წელს საბაჟო ტარიფების რეფორმამ გამოიწვია იმპორტის შემცირება, ვინაიდან მოვაჭრეები არჩევდნენ სხვაგან გაეგზავნათ თავიანთი საქონელი, ვიდრე გადაეხადათ

[13] Homa Katouzian. The Persians: Ancient, Mediaeval and Modern Iran, New Haven and London: Yale University Press, paperback edition, 2010. 158p.
[14] Abrahamian Ervand. A History of Modern Iran. Cambridge University Press, 2008. 35p.

უფრო მაღალი საბაჟო გადასახადი სურსათისათვის. საბაჟო რეფორმების წინააღმდეგ საპროტესტო მოძრაობაც დაიწყო.

ხელისუფლების ქმედებებით უკმაყოფილო მოსახლეობამ მასობრივი საპროტესტო აქციები წამოიწყო. შექმნილ სიტუაციაში თანდათანობით წინა პლანზე წამოიწია ქვეყნის კონსტიტუციურ მოწყობაზე გადასვლის იდეამ.

1906-1911 წწლების კონსტიტუციური რევოლუციის დროს ულემები ორ უმათავრეს ფრაქციად გაიყვნენ: „კონსტიტუციონალისტებად“, რომელთაც მხარს უჭერდნენ ვაჭრები და ხელოსნები და „ანტიკონსტიტუციონალისტებად“, რომელთაც გვერდში შარიათის სასამართლოების წევრები ედგნენ .[15]

1906 წლის 7 ოქტომბერს შეიკრიბა პირველი „ეროვნული კონსტიტუციის ასამბლეა“. მეჯლისის მთავარი დანიშნულება იყო კონსტიტუციის შემუშავება. ორი საბოლოო მოდელი - ძირითადი კანონი და ძირითადი კანონის დამატება - ბელგიური კონსტიტუციის მოდელის მიხედვით შეიქმნა. ამ ორი დოკუმენტის ავტორები იმედოვნებდნენ კონსტიტუციური მონარქიის შექმნას ძალაუფლების კლასიკურ გადანაწილებას აღმასრულებელ, საკანონმდებლო და სასამართლო ხელისუფლებებს შორის.

1906 წლის 30 დეკემბერს მომაკვდავმა მოზაფარ ად-დინ შაჰმა, ხელი მოაწერა მეჯლისის მიერ შექმნილი კომისიის შემუშავებული „ძირითად კანონს“, რომელიც კონსტიტუციის პირველ ვარიანტ წარმოადგენდა.

ახალი შაჰი მოჰამად ალი (1907-1909 წწ) არ გამოირჩეოდა კეთილგანწყობით კონსტიტუციური მოძრაობის მიმართ, საკმაოდ ალმაცერად უყურებდა მეჯლისს და ცდილობდა მისი მუშაობისა და გავლენის შეზღუდვას. შაჰის კორონაციაზე 1907 წლის 19 იანვარს, მეჯლისის არც ერთი წევრი არ იყო მოწვეული. ერთმანეთის უნდობლობაზე დამყარებული მონარქისა და პარლამენტის ურთიერთობა პრაქტიკულად ახალი შაჰის კორონაციის მეორე დღიდან კრიზისში გადაიზარდა. თავდაპირველად მეჯლისმა შაჰს წარუდგინა კონსტიტუციის ტექსტი დამატებებით, რომელიც უაღრესად კვეცდა მონარქის ფუნქციებს და თავისი დემოკრატიულობით ახლოს იდგა დასავლეთ ევროპის

[15] Arjomand Said Amir. The Shadow of God and the Hidden Imam: Religion, Political Organization and Societal Change in Shi'ite Iran from the Beginning to 1890, the University of Chicago Press, 1984. 67p.

კონსტიტუციებთან. შაჰმა უარი თქვა ამ სახით კონსტიტუციაზე ხელის მოწერაზე. დაპირისპირება ახალ სტადიაში გადაიზარდა. სახელმწიფო კრიზისს ირანში თან ახლდა მღელვარებები და საპროტესტო გამოსვლები მთელი ქვეყნის მაშტაბით. [16]

საბოლოო ჯამში, მონარქი იძულებული გახდა ხელი მოეწერა კონსტიტუციის სრული ტექსტისათვის 1907 წლის 7 ოქტომბერს, ხოლო 8 ოქტომბერს მეჯლისმა მიიღო კონსტიტუცია შესწორებული დამატებებით და ამ დღიდან მოყოლებული , 1979 წ. ისლამური რესპუბლიკის გამოცხადებამდე, ირანი ოფიციალურად კონსტიტუციური მონარქია იყო.

ბრიტანელები მიესალმნენ კონსტიტუციის მიღებას, რუსები კი ამ ფაქტმა გააღიზიანა, რამდენადაც ეს მოვლენა სპარსეთში ზეგავლენის შემცირების წყაროდ ესახებოდათ.

1907 წლის კონსტიტუციის ტექსტი გარკვეული კომპრომისია სამღვდელოების რელიგიური განწყობებისა და საერო ლიბერალების დემოკრატიულ იდეებს შორის. „ირანული კონსტიტუცია ერთადერთი იყო მსოფლიოში, რომელიც დაფუძნებული იყო ბილეგიტიმიზმზე - მონარქიასა და შიიზმზე“ . [17] ეს კიდევ ერეთხელ მიუთითებს სამღვდელოების განსაკუთრებულ ისტორიულ როლზე ირანის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

---

[16] 3. სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011 წ. 150-151გვ.

[17] Mozaffari M. Transformatin sociales es problemes politiques en Iran. Politique Etrangere, N5, 1978, 561-597 pp. 569p.

1.3 ირანი-ნახევარ კოლონიური სახელმწიფო

XIX საუკუნის დასაწყისიდან, ირანი თითქმის მუდმივად ევროპული სახელმწიფოების მოვალეს წარმოადგენდა, რაც მის დამოუკიდებლობას საფრთხეს უქმნიდა. ჩვეულებრივი გახდა ერთი ევროპული სახელმწიფოსაგან სესხის აღება მეორის ვალის გასასტუმრებლად. ამრიგად, რუსეთთან ორი ომის შემდეგ, ბრიტანეთმა მნიშვნელოვანი სესხები მისცა სპარსეთს ომის რეპარაციების გადასახდელადა, რაც ქვეყნის ტერიტორიიდან რუსული ჯარების გასვლის წინაპირობას წარმოადგენდა. 1854 წელს კი რუსებმა ვალის უკანასკნელი ნაწილი გაუქვითეს ირანს, რომ მიეღოთ ყირიმის ომში ირანის მიერ მათვის მომგებიანი პოზიციის დაკავების გარანტია. ამ ორი შემთხვევის გარდა, მთავრობის შემოსავლები მეტნაკლებად საკმარისი იყო სამეფო ხაზინის შესავსებად. მდგომარეობა შეიცვალა 1873 წლიდან შაჰის ევროპული მოგზაურობის გამო, რასაც უზომო დანახარჯები მოჰყვა.

50-იანი წლებიდან დაწყებული, ევროპულ ქვეყნებთან ირანის ურთიერთობების ახალი ფაზა ხასიათდებოდა ევროპელთა მიერ აღებული კურსით მიეღოთ კონცესიები გარკვეულ ეკონომიკურ საქმიანობაზე. პირველი მნიშვნელოვანი კონცესიები სატელეფონო ხაზების გაყვანისათვის მიენიჭათ ინგლისელებს, რომლებისთვისაც აუცილებელი გახდა ინდოეთთან სწრაფი სატელეფონო კავშირი 1857 წლის მღელვარებების შემდეგ და ამისათვის ირანი საუკეთესო დამაკავშირებელ ხაზად მიაჩნდათ. საერთაშორისო ხაზი, რომელიც 50-იან წლებში გაიყვანეს, მალე გაიზარდა ირანის ხელისუფლების სურვილიდან გამომდინარე, რომელსაც უნდოდა რაც შეიძლება სწრაფად შეეტყო, თუ რა ხდებოდა პროვინციებში.

ყველაზე დიდი კონცესია, რომელიც ოდესმე გაუცია ირანს და ალბათ ნებისმიერ ქვეყანას, იყო 1872 წელს, ირანში დიდი შიმშილობის დამთავრებისთანავე, ბრიტანეთის

ქვეშევრდომ ბარონ რეიტერისათვის, რომელმაც სახელი გაითქვა ევროპაში ახალი ამბების სააგენტოს შექმნით. მან მიიღო კონცესია, რომლითაც მიენიჭა რკინიგზისა და ტრამვაის ხაზების გაყვანის, მინერალების მოპოვებისა და გაყიდვის, ყველა ჯერ კიდევ განუხორციელებელი საირიგაციო სამუშაოების, ნაციონალური ბანკის გახსნის უფლება - პრაქტიკულად ყველა სახის ინდუსტრიული და აგრარული პროექტების კონცესიები. ყოველივე ეს მოხდა მეტად მცირე საფასურად. ლორდმა ჯორჯ ნათანიელ კერზონმა, რომელიც თვითონ მყარი ეკონომიკური და პოლიტიკური იმპერიალისტი იყო, მოგვიანებით ამ კონცესიას უწოდა ყველაზე სრული და განსაკუთრებული გადაცემა სამეფოს მთლიანი სამრეწველო რესურსებისა უცხოელისათვის, რომელზეც ეს უკანასკნელი ალბათ ვერასოდეს იოცნებებდა. კონცესიის მთავარ ხელ შემწყობი იყო მირზა ჰოსეინ ხან მოშირ ად-დოულე. მან თვითონაც სარგებელი მიიღო ამისგან, მაგრამ ალბათ ასევე მიაჩნდა, რომ ნასერ ად-დინ შაჰი და ყაჯარები იმდენად სუსტნი და გაუბედავნი იყვნენ ეკონომიკურ საქმიანობასთან მიმართებაში, რომ მისი მოდერნიზების ერთადერთი გზა, რასაც ის მნიშვნელოვნად მიიჩნევდა, და ირანის გადარჩენა მომავალში რუსეთის კონტროლის ქვეშ მოქცევისაგან, იყო ინგლისელების შემოყვანა ქვეყანაში, რომელებიც წარუძღვებოდნენ ტრანსპორტის ქსელის, მადნეულის მოპოვების, საბანკო საქმის, მრეწველობის და აგრარული სექტორის განვითარებას.

მრავალ ირანელ იმდროინდელ რეფორმატორს მიაჩნდა, რომ დასავლური სახელმწიფოები მათი ქვეყნის ექსპლუატაციას ეწეოდნენ, მაგრამ ისინი გრძნობდნენ რომ ერთადერთი გზა იყო იმდენად გაძლიერება, რომ წინ აღდგომოდა დასვლურ ექსპლუატაციას და კონტროლს, იყო თანამედროვე დასავლური მეთოდების გათავისება მრავალ სფეროში, რომელშიც შედიოდა განათლება, სამხედრო საქმე და ეკონომიკა.

ევროპაში სამი მოგზაურობიდან პირველის დროს, 1873 წელს, შაჰმა აღმოაჩინა, რომ რუსეთის მთავრობა მტრულად შეხვდა რეიტერის კონცესიას და დამატებით, ბრიტანეთის მთავრობაც კი არ უჭერდა მხარს რეიტერს, რომლის კონცესიაც არ წარმოადგენდა ხელისუფლების იდეას. ირანში, შაჰის არყოფნის დროს, სპარსელებმა ასევე შექმნეს კონცესიის წინააღმდეგ კოალიცია.

შაჰი შეეცადა მოენახა მიზეზი რეიტერის კონცესიის ანულირებისათვის. ის გაცემული იყო საკონცესიო პირობით, რომ რეიტერი რკინიგზის გაყვანას დაიწყებდა ზუსტად განსაზღვრულ დღეს ან გადაიხდიდა 40 ათას გირვანქა სტერლინგ საგარანტიო თანხას.

რეიტერისათვის რკინიგზის გაყვანის დაწყებისათვის აუცილებელი საშუალებების ბლოკირებით, შაჰს შესაძლებლობა მიეცა კონცესია გაუქმებულად გამოეცხადებინა და ფულიც მიეთვისებინა. სინამდვილეში, რეიტერს უკვე დაწყებული ჰქონდა სამუშაოები თეირან-აბადანის სარკინიგზო ხაზის გასაყვანად, მაგრამ თავის მხრივ, ბრიტანელები შიშობდნენ, რომ ჩრდილოეთისა და სამხრეთის გამაერთიანებელი რკინიგზა რუსებს თბილი ზღვებისაკენ ექსპანსიის სურვილს აღუძრავდა. მართლაც, მალე რუსებმა გამოამჟღავნეს ინტერესი რკინიგზის კონცესიისადმი ირანში და მხოლოდ ამის შემდეგ ამოუდგა მხარში ბრიტანეთის მთავრობა რეიტერს. ბრიტანელებმა გამოაცხადეს, რომ არანაირი სარკინიგზო კონცესიის გაცემა არ შეიძლებოდა, სანამ არ დაკმაყოფილდებოდა რეიტერის პრეტენზიები. ეს იყო ერთი იმ მრავალ მიზეზთაგან, რომელთა გამოც მოხდა ირანში რკინიგზის გაყვანის ბლოკირება. [18]

1888 წლიდან დაიწყო კონცესიური ციებ-ცხელება, როდესაც ბრიტანული პოლიტიკა კონცესიების მიმართ ნაწილობრივი კეთილგანწყობიდან მტკიცე მხარდაჭერით შეიცვალა. ბრიტანეთის მთავრობის ახალი მისია, ირანის საქმეების მინისტრის, სერ ჰენრი დრამონდ ვოლფის მეთაურობით, აქტიურად იღვწოდნენ ეკონომიკური კონცესიების მოსაპოვებლად. ვოლფის ზეწოლით შაჰმა გახსნა ირანის ერთადერთი სანაოსნო მდინარე სამხრეთში ქარუნი საერთაშორისო ნაოსნობისათვის. რუსები პროტესტს გამოთქვამდენ ამ ფაქტან დაკავშირებით და ითხოვდნენ სატრანსპორტო კონსესიებს ბრიტანეთის დასტურის გარეშე, რასაც ირანის მთავრობა პასუხობდა, რომ მდინარის გახსნა არ იყო კონსესია. ვოლფი და რეიტერის ვაჟი შეთანხმდნენ შაჰთან, რეიტერის მნიშვნელოვან მოთხოვნებთან დაკავშირებით, ნაციონალური ბანკის შექმნაზე და წიაღისეულების ძებნის და წარმოების უფლებაზე. თუმცა წიაღისეულების ძებნა მალევე შეწყდა და ეს უფლება ისევ ირანის მთავრობას დაუბრუნდა. ბანკი კი სპარსეთისა საიმპერიო ბანკის სახელით, გაიხსნა ცენტრით თეირანში და ფილიალებით პროვინციებში და მას ქონდა ფულისა და ფასიანი ქაღალდების გამოშვების ექსკლუზიური უფლება. თავის მხრივ, რუსებმა მალე მიიღეს უფლება გზები გაეყვანათ ჩრდილოეთში და გაეხსნათ თავიანთი საკუთარი ბანკი რომელსაც ისინი ფარულად იყენებდნენ ირანელი თანამდებობის პირებისათვის სესხების გასაცემად, რეალურად მათ მოსასყიდად.

[18] Kazemzadeh Feridun. Russia and britain in persia, 1864-1914. New haven & London 1968. Ch.1-2

1879 წელს რუსეთში მყოფ შაჰზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა კაზაკებმა და მან შექმნა ირანული კაზაკთა ბრიგადა, რომლის სათავეშიც რუსი ოფიცრები იდგნენ. ის მალე ჩამოყალიბდა მცირე, კარგად გაწვრთნილ და დისციპლინირებულ ძალად, რომელზე დაყრდნობაც შაჰს შეეძლო, მაგრამ იმავდროულად ამ აქტით კიდევ ერთი საშუალება გაჩნდა რუსეთის ზეგავლენის გაზრდისა ირანში და ის შეიძლებოდა გამოყენებულიყო იმ ირანული მოძრაობის წინააღმდეგ, რომლებიც საფრთხეს უქმნიდნენ რუსეთის მთავრობას. ბრიგადაში ოფიცრებად რუსები მსახურობდნენ, ირანელები კი თავდაპირველად მხოლოდ რიგითები იყვნენ.

კონცესიების ეს სერია რომლისგანაც მთავრობამ მხოლოდ მცირე თანხები მიიღო, თუ არ ჩავთვლით შაჰისა და ოფიციალური პირების ფართოდ მოქრთამვას, ნიშნავდა, რომ ბრიტანული და რუსული კონტროლი ირანზე კიდევ უფრო გაიზარდა სპარსეთის საიმპერიო ბანკის ექსკლუზიური უფლება გამოეშვა ბანკნოტები, არაპოპულარული იყო ირანელ ვაჭრებსა და მევახშეებს შორის, რომლებიც დიდი ხნის მანძილზე უშვებდნენ სხვადასხვა სახის და ცირკულაციის სფეროს ბანკნოტებს. ტრადიციული სპარსელი ბანკირების მიერ მოხდა საიმპერიო ბანკის მონეტების რამდენიმე ბოიკოტი და ზოგიერთმა მათგანმა გარკვეულ წარმატებას მიაღწია. რუსული ბანკი, რომელსაც ხელისუფლება აფინანსებდა, უფრო ნაკლები ეკონომიკური პრივილეგიებით სარგებლობდა, ვიდრე ბრიტანული, მაგრამ მეტად სასარგებლო იყო რუსებისათვის, რომ ირანელ მნიშვნელოვან პირებზე ზეგავლენა ჰქონდათ მათთვის ხელსაყრელი პირობებით სესხების გაცემით. XIX საუკუნის მიწურულს, ამგვარად, როგორც ბრიტანელებს, ისე რუსებს, მნიშვნელოვანი ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესები ჰქონდათ ირანში, და ზოგიერთ სფეროში ისინი სრულ კონტროლს აღწევდნენ. [19]

ამრიგად, პრაქტიკულად XIX საუკუნის დასაწყისიდანვე, ირანში დიდი ბრიტანეთი და რუსეთი დომინირებდნენ და ექიშპებოდნენ ერთმანეთს. ბრიტანეთი და რუსეთი XIX საუკუნეში აბსოლუტურად განსხვავებულ იმპერიალისტურ პოლიტიკას ახორციელებდნენ. ბრიტანელები ცდილობდნენ, რომ მათი იმპერიალისტური ინტერესები ასევე ყოფილიყო პროგრესის, ლიბერალიზმის, მეცნიერების, კომერციის განვითარების, ცხოვრების დონის ამაღლების ხელშემწყობი. საპირისპიროდ, რუსეთის, რომელიც ევროპაშიც ცდილობდა ტრადიციული წესრიგის შენარჩუნებას, მიზანი იყო

[19] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011 წ. 42-43 გვ.

ახალი დროის მოთხოვნების ნაწილობრივი ადაპტირების საფუძველზე შეენარჩუნებინა ძველი დინასტიური მონარქიები, არ დაეშვა პოლიტიკური რადიკალიზმი. ამდენად, ისინი ირანშიც სხვადასხვა მიზნებს ისახავდნენ. თუმცა, მათთვის მთავარი საკუთარი სტრატეგიული ინტერესები იყო, რომელშიც საკუთრივ სპარსეთის ინტერესები ნაკლებად იყო გათვალისწინებული. ამასთან კი, ამ ორი იმპერიის მეტოქეობამ ერთი სიკეთე მაინც მოუტანა ირანს - პრაქტიკულად შეუძლებელი გახდა ამ სახელმწიფოთაგან ერთ-ერთის მიერ მისი კოლონიად ქცევა.[20]

[20] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011 წ. 25 გვ.

თავი II

ირანი ფეჰლევიანთა მმართველობის პერიოდში

2.1 ირანის ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარება რევოლუციამდე

რეზა ხანი რეფორმატორად მიიჩნევა, მაგრამ მისი რეფორმები შერჩევითი იყო და მათი მიზანი არ იყო არსებული პოლიტიკური წესრიგის რესტრუქტურიზაცია. მეჯლისის არჩევნები რეგულარულად ტარდებოდა, მაგრამ რეზა შაჰის მანიპულაციები მის არსებობას ყოველგვარ აზრს უკარგავდა. ის მთლიანად აკონტროლებდა პოლიტიკურ სისტემას და მეჯლის მხოლოდ მისი კანონების დასამტკიცებლად იყენებდა. მისი პირადი ძალაუფლება გამყარრბული იყო ცენზურით, პოლიტიკური პარტიების აკრძალვით, დამოუკიდებელი გაზეთების დახურ ით, პროფკავშირების ფუნქციონირების შეჩერებით, მაღალი დონის თანამდებობის პირების დაპატიმრებით და მკვლელობებით.

რეზა შაჰმა განსაკუთრებული პრივილეგიები მიანიჭა სამხედროებს, დაუნიშნა მათ მაღალი ხელფასები აუშენა კლუბები, იაფად აძლევდა მიწებს შესასყიდად. განსაკუთრებული ზედამხედველობის ქვეშ ჰყავდა ოფიცერთა კორპუსი, რადგან უფრთხოდა არმიაში ოპოზიციური განწყობების გაღვივებას და შეთქმულებებს.[21]

რეზა შაჰმა ასევე გააძლიერა სასოფლო ჟანდარმერია და საქალაქო პოლიცია. მან მთლიანად შეცვალა თეირანის პოლიციის დეპარტამენტი და ჟანდარმერიის შემადგენლობა. მან შექმნა უზშიშროების ორი ახალი ორგანიზაცია - შაჰრბანი, რომელიც ექვემდებარებოდა სამოქალაქო პოლიციას და როქნ-ე დოვომ (მეორე ბურჯი), რომელიც ფრანგული მეორე ბურჯის მოდელის მიხედვით ჩამოყალიბდა და არმიაზე იყო მიმაგრებული. ასევე აშენდა არაერთი ციხე. ბრიტანელი მინისტრი თავის მოხსენებით ბარათებში ეჭვს გამოთქვამდა რომ რეზა შაჰი პოლიციურ სახელმწიფოს ქმნიდა.

რეზა შაჰოს ქვეყნის ცენტრალიზაციისაკენ მიმართულმა პოლიტიკამ სახელმწიფო ბიუროკრატიული აპარატის აპარატის სწრაფი გაზრდა გამოიწვია და ამის შედეგად - საჯარო მოსამსახურეთა სოციალური ფენის შექმნა, რომლებიც დამოკიდებულნი იყვნენ ფაჰლავის რეჟიმის რეფორმების უწყვეტობაზე. ელიტებზე კონტროლის კიდევ ერთ

[21] Richard Yann. L'Iran. Naissance d'une république islamique. Paris: Editions de La Martinière, 2006. P. 218

წყაროს წარმოადგენდა პატრონაჟის ქსელი. თავისი მეფობის პერიოდდი რეზა შაჰმა უზარმაზარი სამფლობელოები მიისაკუთრა, რომელთაგანაც მიღებულ შემოსავალს იყენებდა სასტუმროების, კაზინოების, საქველმოქმედო ფონდების შესაქმნელად. ამ ყველაფერს სამართავად საჭირო იყო მენეჯერები და სათანადო კადრები. შაჰს შეეძლო ამ თანამდებობებზე დაენიდნა ისინი, ვინც მხარს უჭერდა მის რეჟიმს.

1935 წელს ქვეყანას ოფიციალურად ეწოდა ირანი, ირანელი ხალხის არიული წარმომავლობის ხაზგასასმელად. სახელწოდების გამოცვლასთან გამოცხადდა, რომ სპარსეთი ასოცირდებოდა მხოლოდ ფარსის პროვინციასთან და ყაჯარების ეპოქასთან. ირანი კი აღნიშნავდა ძველი არიელების სამშობლოს. ქვეყნის სახელის გამოცვლაზე მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს გერმანელებმა, რომლებიც ნაცისტების სათავეში მოსვლის შემდეგ გააქტიურდნენ ირანში. გარდა ამისა მრავალი ცნობილი ირანელი სწავლობდა ევროპაში და რასისტი თეორეტიკოსების გავლენის ქვეშ იყო მოქცეული. დასავლურმა რასიზმა გარკვეული როლი ითამაშა თანამედროვე ირანული ნაციონალიზმის ჩამოყალიბებაში.

ირანული პატრიოტიზმის გაღვივების მიზნით დაფუძნდა ახალი კულტურული ორგანიზაციები. თეირანი დაარსდა სახელმწიფო მუზეუმი, ბიბლიოთეკა, ოპერა. მან ასევე ააშენებინა ფირდოუსის მავზოლეუმი თუსში. გაიხსნა ხუთი კინოთეატრი. სწორედ ამ გარემოში - კაფეებით, ბუტიკებით, თეატრებით, რესტორნებით, წიგნის მაღაზიებით - ჩამოყალიბდა ახალი ირანული საშუალო კლასის ცხოვრების სტილი.[22]

რეზა შაჰი ხელს უწყობდა ირანელი ქალების სტატუსის. 1937 წელს ქალები დაუშვეს თეირანის უნივერსიტეტში სასწავლებლად. 1936 წელს აიკრძალა ჩადრის ტარება, გაზეთები მოუწოდებდნენ ქალებს გამოეღვიძათ, რათა გაზრდილიყო მათი საზოგადოებრივი როლი და სახლის გარეთ დასაქმებულიყვნენ.

რეჟიმმა ერთ მნიშვნელოვან სფეროში ვერ მიაღწია წარმატებას - სამედიცინო მომსახურებაში.

რეზა შაჰის პროგრამის განხორციელება დიდ დანახარჯებს ითხოვდა. ამან გამოიწვია საიმპერატორო ტარიფების გაზრდა, არაპირდაპირი გადასახადების შემოღება ისეთ სამომხმარებლო საქონელზე, როგორიცაა ჩაი, შაქარი, თამბაქო. ამან უპირველესად მძიმე

[22] Abrahamian Ervand. A History of Modern Iran. Cambridge University Press 2008. P.90

დარტყმა მიაყენა ღარიბ ფენას. მოსახლეობას ასევე დაეკისრა საშემოსავლო გადასახადების გადახდა, რომელიც ძირითადად ხელფასებიდან იბეგრებოდა. სახელმწიფო შემოსავლების დიდი ნაწილი ქვეყნის შიდა სატრანსპორტო სისტემის გაუმჯობესებას ხარჯდებოდა. რათა მომხდარიყო საშინაო ვაჭრობის ხელშეწყობა, ასევე არმიისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა დაშორებული რეგიონების კონტროლისათვის.

ამ რეფორმების განხორციელებაში მთავარი როლი შეასრულა ამერიკელმა არტურ ს. მილსპომ, რომელიც მოწვეული იყო სახელმწიფო ფინანსწბის მოსაწესრიგებლად. სწორედ მან შეცვალა საგადასახადო სტრუქტურა და უზომოდ გაზარდა გადასახადებისაგან მიღებული შემოსავლები. 1927 წელს მან ფა მისმა ამერიკულმა გუნდმა დატოვეს ირანი, რადგან მილსპომ უარი განაცხადა ახალი კონტრაქტის ხელმოწერაზე, რომლითაც მისი ძალაუფლება შედარებით მცირდებოდა.

ინფრასტრუქტურის განვითარებაში დიდი მნიშვნელობა მიენიჭებოდა ტრანსირანულ სარკინიგზო მაგისტრალს, რომელიც აერთიანებდა ჩრდილოეის ნაყოფიერ პროვინციებს და სმხრეთის მომთაბარე ტერიტორიებს. ეს რკინიგზა არ აკავშირებდა ირანს არცერთ მეზობელთან, მაგრამ ის მნიშვნელოვანი იყო ეკონომიკური განვითარებისათვის.

"დიდი დეპრესიის" წლებმა შეაჩერა ირანული სახელმწიფოს მრავალი ინდუსტრიული პროექტი, რომლებიც მოითხოვდა სამრეწველო საწარმოების აშენების პირდაპირი ჰზით დაფინანსებას, დაბალპროცენტიანი სესხის გაცემას ადგილობრივი მრეწველებისათვის და ა. შ. ირანის ექსპორტი შემცირდა, ხოლო უცხოური იმპორტირების ფასი გაიზარდა.

უცხოური ვაჭრობის კონტროლი მთლიანად სახელმწიფოს ხელში გადავიდა. შეიქმნა არაერთი ინდუსტრიული საწარმო, როგორიცაა საფეიქრო ფაბრიკები, შაქრის გადამამუშავებელი საწარმოები, ჩაის ფაბრიკები. ინდუსტრიალიზაციის პროცესი მთლიანად ექვემდებარებოდა სახელმწიფოს კონტროლს. ამ პროცესმა ხელი შეუწყო მშრომელთა ახალი სოციალური ფენის ჩამოყალიბებას.

რეზა შაჰის მცდელობა ქვეყანა გამოეყვანა ყაჯარების მიერ შექმნილი ეკონომიკური ქაოსიდან, წარმატებული გამოდგა. თუმცა იყო ერთი უცხოური კომპანია, რომლის დაქვემდებატებაც შაჰმა ვერ მოახერხა. ეს იყო ინგლისურ-ირანული სანავთობო კომპანია, რომელიც ფუნქციონირებდა, როგორც ვირტუალური სახელმწიფო

სახელმწიფოს შიგნით სპარსეთის ყურისპირა ხუზესთანის პროვინციაში. კომპანიის ზეგავლენას ისიც აძლიერებდა, რომ ის იყო უდიდესი სამრეწველოქვეყანაში, რომელშიც ყველაზე მეტი ადამიანი იყო დასაქმებული. ირანული მხარის უკმაყოფილების მთავარი მიზეზი იყო ის, რომ მას არ ქონდა მოპოვებული ნავთობის კონტროლის მექანიზმები. თუმცა 1933 წელს მხარეებმა მოაწერეს ახალ ხელშეკრულებას ხელი. რომლის მიხედვით ირანის წილი ოდნავ გაიზარდა, 16%-დან 20%-მდე, ხოლო კომპანიის კონცესიის ვადა 1961 წლიდან 1993 წლამდე გაგრძელდებოდა. თუმცა ამ ხელშეკრულებას დიდი სარგებელი ირანისათვის არ მოუტანია.

რეზა შაჰი ინარჩუნებდა მეგობრულ დამოკიდებულებას ირანის მცირე და შედარებით სუსტ მეზობლებთან, აგრეთვე განსაკუთრებულ მნიშველობას იჩენდა ბრიტანეთტან, საბჭოთა კავშირთან და გერმანიასთან ურთიერთობებში. თავდაპირველად, 20-იანი წლების მანძილზე, ირანის მთავარი სავაჭრო პარტნიორი ბრიტანეთი იყო, თუმცა შემდეგ გაიზარდა საბჭოთა კავშირის და და გერმანიის მნიშვნელობა. მისი ახლოაღმოსავლური პოლიტიკის მთავარი მიღწევა იყო 1937 წელს საადაბადის ხელშეკრულების ხელმოწერა თურქეთთან, ერაყთან და ავღანეთთან, რომელიც ითვალისწინებდა ურთიერთთანამშრომლობს და აგრესიაზე უარის თქმას.

20-30-იან წლებში საბჭოელებმა არაერთხელ გამოთქვეს პროტესტი ჩრდილოეთ ირანში უცხო ქვეყნებისათვის ნავთობის კონცესიების გაცემის გამო. ჩრდილოეთ ირანის ექსპორტის ძირითადი ნაჭილი საბჭოთა კავშირში შედიოდა, რომელსაც შეეძლო და ხშირადაც აკეთებდა, დიდი ზეწოლა განეხორციელებინა ირანული საქონლისათვის საზღვრის ჩაკეტვით. შაჰმა კანონგარეშედ გამოაცხადა კომუნისტური პარტია და საგარეო ვაჭრობა მტავრობის კონტროლს დაუქვემდებარა.

სამხრეთიდან ბრიტანეთისა და ჩრდილოეთიდან საბჭოთა კავშირს შორის მოქცეული ირანი გერმანიისაკენ შემოტრიალდა. ქვეყანაში დიდი რაოდენობით გერმანელი ტექნიკოსები და სხვადასხვა სამინისტროების მრჩევლები ჩამოვიდნენ. 1935 წელს ირან-გერმანიის ახალი ხელშეკრულება გაფორმდა და ვაჭრობამ ორ ქვეყანას შორის გიგანტური ნახტომი გააკეთა. 1939 წლისათვის ირანის საგარეო ვაჭრობის 40% გერმანიაზე მოდიოდა. ირანული სკოლები ქირაობდნენ გერმანელ პროფესორებს, მრავალი ირანელი კი გერმანულ უნივერსიტეტებში სწავლობდა. გერმანული

ზეგავლენა ირანულ არქიტექტურასიც იგრძნობოდა. რეზა შაჰი გერმანულ დახმარებას ირანის უცხოური საქონლის იმპორტზე დამოკიდებულების შესამცირებლად იყენებდა.

რეზა შაჰის კავსირმა გერმანიასთან მეორე მსოფლიო ომის დროს მისი დამხობა გამოიწვია, რადგან ის უარს აცხადებდა მოკავშირეთა მოთხოვნაზე ქვეყნიდან გაეძევებინა გერმანელი მრჩეველები. ირანსა და გერმანიას შორის არ იყო პოლიტიკური ან სამხედრო ალიანსის შექმნაზე მოლაპარაკება. ეს კავშირი იყო იმისთვის, რომ შემცირებულიყო რუსეტისა და ინგლისის ეკონომიკურ-პოლიტიკური ზეწოლა. ირანს მეორე მსოფლიო ომში მხოლოდ ნეიტრალური პოზიციის შენარჩუნება სურდა დაპირისპირებულ მხარეებს შორის.[23]

2.2 ნვთობმრეწველობის ნაციონალიზაცია და დასავლური სახელმწიფოების გავლენა ირანის პოლიტიკაზე

პერიოდი რეზა შაჰის გადადგომიდან 1953 წლის სახელმწიფო გადატრიალების ჩათვლით ირანში უაღრესად აქტიური პოლიტიკური ცხოვრების ხანაა. ასპარეზზე გამოდიან სრულიად სხვადასხვა მიმართულების და მიზნების მქონე პოლიტიკური

[23] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011 წ. 213-216 გვ.

ძალები. კვლავ დღის წესრიგში დგება კონსტიტუციური რევოლუციის ლიბერალურ-დემოკრატიული იდეების განხორციელება.

განსაკუთრებით გაიზარდა ნაციონალისტების როლი, რომელთაც სათავეში ედგა დოქტორი მოსადეყი და რომლის დემოკრატიის ელემენტებით უხვად გაჯერებულმა ნაციონალიზმმა ფართო დასაყრდენი მოიპოვა მოსახლეობაში.

ომის დასრულების შემდეგ შაჰმა ინტენსიურად დაიწყო ზრუნვა საკუთარი ხელისუფლების აღსადგენად. შაჰმა სამხეფრო მდგომარეობა გამოაცხადა და უმკაცრესი ზომები მიიღო რელიგიური რადიკალების, კომუნისყრბის და რაჟიმის სხვა ოპონენტების წინააღმდეგ.

მოჰამად რეზა შაჰის და მონარქისტების ოპოზიცია სამი ძირითადი ჯგუფისაგან შედგებოდა. სტუდენტებსა და მუშებს დორის სწრაფად იზრდებოდა მემარცხენე პარტია თუდეს პოპულარობა.[24]

მოსადეყი ცნობილი იყო საგარეო ეკონომიკური კონცესიებისადმი უპირობო დაპირისპირებით, ასევე სამართლიანი მთავრობის შექმნისა და შაჰის კონსტიტუციისადმი დამორჩილების მოთხოვნით. მან და "ეროვნული ფრონტის" ჯგუფმა მოახერხა თავდაცვით პოზიციებზე გადაეყვანა შაჰი. ისინი იბრძოდნენ 1933 წლის ინგლისურ-ირანული სანავთობო კომპანიის ხელშეკრულენის წინააღმდეგ და დაიწყეს კონცესიის დასრულების და ნაციონალიზაციის მოთხოვნის გამოხატვა. ამ იდეას ირანში დადრბითი გამოხმაურება მოყვა. მას მხარს უჭერდნენ რელიგიური ჯგუფები და თუდეც.

დიდი ბრიტანეთისათვის მინიჭებული სანავთობო კონცესიის გადასინჯვის შესახებ გადაწყვეტილება ირანის პარლამენტმა ჯერ კიდევ 1947 წელს მიიღო, რომლის თანახმადაც უდა განხორციელებულიყო კონცესიის პირობების შეცვლა ირანის ინტერესების გათვალისწინებით.

ირანის მთავრობამ კომპანიას 25 პუნქტიანი მემორანდუმი წარუდგინა, რომლითაც ითხოვდა ნავთობის კონცესიის პირობების გადახედვას და მის შეცვლას ირანის სასარგებლოდ, რომ მას შესაფერისი წილი მიეო საკუთარი ბუნებრივი რესურსების

[24] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011 წ. 279-280 გვ.

ექსპლუატაციისაგან. თავდაპირველად ეს მხოლოდ რიგით კომერციულ უთანხმოებად ჩანდა, მაგრამ მალე გადაიქცა მძლავრ იარაღად ირანელ ნაციონალისტთა ხელში.

შაჰს არ შეეძლო ინიციატივის ნაციონალისტებისათვის დათმობა და მისი პასუხი გახდა გენერალ ალი რაზმარას პრემიერად დანიშვნა, რომელიც თავისი სიხისტით იყო ცნობილი. ის გამოირჩეოდა ბრიტანელების მიმართ კეთილგანწყობით. მისი სამხედრო წარსული კი ბევრისათვის იმის დასტური იყო, რომ შაჰი ცდილობდა დაბრუნებოდა მამამისის მილიტარისტული, ავტორიტარული მმართველობის სტილს.[25]

რაზმარას სურვილი ჰქონდა მოენახა ნავთონის საკითხის გადაწყვეტის რეალისტური გზა, რაც მას შაჰის და ბრიტანეთის მარიონეტად აქცევდა. 1951 წლის 19 თებერვალს, მეჯლისის სპეციალურმა კომიტეტმა, რომლის სათავეში მოსადეყი იდჰა, მოითხოვა სანავთობო კომპანიის სრული ნაციონალიზაცია. რაზმარამ უარყო ეს მოთხოვნა. სულ მალე ის თეირანის მეჩეთში მოკლეს.

რაზმარას მკვლელობის შემდეგ შექმნილმა ქაოსმა, რასაც ემატებოდა თუდეს მიერ ორგანიზებული მასობრივი დემონსტრაციები ყველაზე დიდ ქალაქებში, შეუძლებელი გახდა სანავთობო კონცესიის გაუქმების კანონისადმი წინააღმდეგობის გაწევა. დადგენილება კომპანიის ნაციონალიზაციის შესახებ მეჯლისმა 15 მარტს და რამოდენიმე დღეში სენატმაც მიიღო.

1951 წლის 29 აპრილსში შაჰმა ხელი მოაწერა მოსადეყის პრემიერად დანიშვნას, სულ მალე 2 მაისს მან მოაწერა ხელი სანავთობო კომპანიის ნაციონალიზაციის დადგენილებას.

პრემირ მოსადეყს ესმოდა, რომ ასეთი რადიკალური ნაბიჯი, როგორიცაა ნავთობის მრეწველობის ნაციონალიზაცია, სიძნელეებს წარმოქმნიდა ირანის ეკონომიკისათვის. 1951 წელს ივნისში მან განაცხადა:"ნავთობის ნაციონალიზაციის მორალური ასპექტი უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე მისი ეკონომიკური ასპექტი".

პრემიერობისას მოსადეყის პოლიტიკურ პლატფორმას წარმოადგენდა "ნეგატიური გათანასწორება", რომელიც შემფეგი სახის იყო: თუკი რუსებსა და ბრიტანელებს არ

[25] Axworthy Michael. Empire of the Mind: A History of Iran. Hurst Books. 2007., republished as a Penguin paperback: Iran: Empire of the Mind: A History from Zoroaster to the Present Day. Penguin. 2008. ISBN 0-14-103629-X. P.235

შეუძლიათ გაითვალისწინონ ირანის ინტერესები, მაინ მივმართავ მესამე ძალას (გერმანია, საფრანგეთი და აშშ). მოგვიანებით "ნეგატიური გათანასწორების" პოლიტიკა და მოსადეყის მსოფლმხედველობა პოპულარული გახდა მესამე სამყაროს ქვეყნებში[26]

მოსადეყს ყველაზე მეტად ამერიკელების დახმარების იმედი ჰქონდა. ნაციონალიზაციის შემდეგ მოსადეყი და მისი მიმდევრები თვლიდნენ, რომ აშშ ნეიტრალური მხარე დარჩებოდა, მისცემდა ირანს სესხებს და შეისყიდიდა მისგან ნავთობს.

აშშ მანამდე არ აღიქმებოდა ირანში იმპერიალისტურ ან კოლონიალისტთაა მოკავშირე ძალად. მეტიც ის გამოდიოდა მკაცრი კრიტიკით 1919 წელს ბრიტანულ-სპარსული ხელშეკრულების მიმართ, რომლითაც ბრიტანეთი თითქმის კოლომიურ ძალაუფლებას იღებდა ირანში.

აშშ-ს ამგვარი "ანტიიმპერიალისტურ იმიჯს" ემყარებოდა მოსადეყისტების რწმენა, თუმცა რეალობა სრულიად სხვაგვარი ამოჩნდა და სწორედ აშშ-ს ცენტრალური სადაზვერვო სამმართველო გახდა 1953 წლის სახელმწიფო გადატრიალების მთავარი შემოქმედი.

მალე მოსადეყმა შეიმუშავა დადგენილება ეიოკ-ის დაშლის და ირანის ნაციონალური სანავთობო კომპანიის შექმნის შესახებ. ივნისში მან ჯარები გააგზავნა ხუზესთანში კომპანიის ინფრასტრუქტურის დასაკუთრების დასაკავებლად.

ნავობის ნაციონალიზაციის გამო გამოწვეულ კრიზისი მოსადეყს ორი გამოსავლის იმედი ჰქონდა, რომელთაგან არც ერთმა გაამართლა: ის იმედოვნებდა ირანული ნავთობის გაყიდვას, მიუხედავად ბრიტანელების წინააღმდეჰობისა, და აშშ-ს მხარდაჭერას. საკუთრივ ნაციონალიზაციის საკითხთან დაკავშირებით, აშშ-ს ადმინისტრაცია თავდაპირველად იმედოვნებდა რაციონალური გამოსავლის მოძიებას მოკავშირე ბრიტანეთთან დაპირისპირების გარეშე. ციბი ომის კონტექსტში ვაშინგტონის მიზანი იყო წესრიგის შენარჩუნება ირანში, თუდეს ხელისუფლების გარეთ დატოვება და საბჭოელებისათვის მიზეზის არ მიცემა ინტერვენციისათვის. მოსადეყის

[26] Mahallati Mohammad. The Middle East:in search of an Equilibrium between Transcendent Idealism and Practicality. JIA, 1996, Vol. 50, Issue 1, pp. 119-142; p 141

უკომპრომისობამ კი, თუდეს როლი გაზარდა, რითაც შეარყია იმის რწმენა, რომ მოსადეყს შესწევდა ძალა ემსახურა ამ ინტერესებისათვის.[27]

2.3. ისლამური რევოლუცია და იზოლიაციონისტური საგრეო პოლიტიკა

გასული საუკუნის 60-იანი წლების დასაწყისში მოჰამად რეზა ფეჰლევიმ გაატარა რეფორმები, რომელიც ცნობილია „თეთრი რევოლუციის“ სახელით. აღნიშნული რეფორმები შეეხო თითქმის ყველა სფეროს, მაგრამ რეალურად მას მნიშვნელოვანი ცვლილებიები ქვეყნისათვის არ მოუტანია. მაგალითად მიწის რეფორმის გატარების

[27] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011 წ. 282-287გვ.

მიუხედავად, გლეხების მოდინება სოფლიდან ქალაქში (განსაკუთრებით თეირანში), საკმაოდ დიდი იყო, რაც განაპირობა მიწის დამუშავებისათვის არახელსაყრელმა პირობებმა. ამ რეფორმებით პირველ რიგში უგულებელყვეს შიიტური სამღვდელოების ინტერესები, რაც მათი როლის შესუსტებისაკენ იყო მიმართული. ამ რეფორმების შედეგად გაუმჯობესდა ქალთა უფლებები, რასაც აიათოლა ხომეინი აკრიტიკებდა. ამ რეფორმებს უფრო ფასადური ხასიათი ქონდა. სოციალური და ეკონომიკური პრობლემები ისევ მოუგვარებელი დაჩა. 70-იან წლებში თითქოს არ ჩანდა მომავალი სოციალური აფეთქების მკაფიო ნიშნები. ირანს ლიდერის პოზიცია ეკავა მესამე სამყაროში: განათლებისა და ურბანიზაციის მაღალი დონე, ლიდერის პოზიცია მეზობლებთან ურთიერთობაში, საერთო ეროვნული პროდუქტის მუდმივი და სწრაფი ზრდა. ირანის საშუალო კლასი ითვლებოდა ერთ-ერთ ყველაზე მრავალრიცხოვნად და კულტურულად მთელ მესამე სამყაროში.[28] შაჰმა ისიც კი განაცხადა, რომ მისი გეგმის თანახმად, 1993 წლისთვის ირანი ეკონომიკური და სამხედრო თვალსაზრისით, საფრანგეთს გაუტოლდებოდა. „ნავთობდოლარების“ უზომო რაოდენობით მოდინების პირობებში, შაჰს განუმმტკიცდა თავისი მეგალომანიაკური ოცნების რეალობის რწმენა, გადაექცია ირანი „ახლო აღმოსავლეთის იაპონიად“. [29] 1977 წელს ჯორჯთაუნის უნივერსიტეტის სტრატეგიული და საერთაშორისო კვლევის ცენტრის თანამშრომლებმა, სხვადასხვა კრიტერიუმის საფუძველზე, წარმოადგინეს მსოფლიოს უმძლავრესი სახელმწიფოების მომავლის კომპლექსური შეფასება. აშშ-ის, სსრკ-ის,გფრ-ს, იაპონიის შემდეგ, მეხუთე ირანი იყო. [30] 1978 წელს კი ეს პოტენციურად მეხუთე „სუპერსახელმწიფო“ აფეთქდა.

ისლამური რესპუბლიკის დაფუძნება მასობრივი მოძრაობის საფუძველზე 1979 წელს არ იყო პროგნოზირებული, ამ მოვლენამ მსოფლიო სრულიად ახალ და ჯერ არ ნახული რეალობის წინაშე დააყენა. მოსახლეობის უკმაყოფილების მკაფიო ნიშნები 1977 წლიდან გამოჩნდა. ულემები იბრძოდნენ ანტიისლამური კანონებისა და დასავლური კულტურის შემოჭრის წინააღმდეგ. 70-იანი წლების პერიოდში ირანი აღიქმებოდა რეგიონის ერთ-ერთ ყველაზე სტაბილურ ქვეყანად და ასევე მშვიდობის ერთ-ერთ მთავარ გარანტად. რევოლუციის წინა ხანებშიც დასავლეთში არ მიიჩნევდნენ, რომ ირანს უახლოეს

[28] Bill J. La Revolution iranienne:passe, present et futur. Politique internationale, N6, 1979/1980: p.40

[29] Dabashi Hamid. Ali Shari'ati's Islam: Revolutionary Uses of Faith in a Post-Traditional Society. Islamic Quarterly, Vol. XXVII, No 4, 1983, pp. 203-222

[30] Cline Ray S. World Power Assessment. Boulder: Westview Press 1977. P 89.

მომავალში რევოლუციური ძვერები ელოდა. 1978 წლის აგვისტოშიც კი ცსს ატყობინებდა კარტერს, რომ „ირანში არ არის რევოლუციური, ან თუნდაც წინარევოლუციური სიტუაცია“. [31] თავდაცვის დაზვერვის სააგენტოს ანალიზის თანახმად, შაჰის მმართველობა სტაბილური იქნებოდა მინიმუმ კიდევ ერთი ათწლეულის მანძილზე. პრეზიდენტი კარტერი ირანს „სტაბილურობის კუნძულს“ უწოდებდა. რამდენიმე თვეში კი ეს „სტაბილურობის კუნძული“ აფეთქდა. 1978 წელს შაჰის წინააღმდეგ მიმართულ მასობრივ საპროტესტო მოძრაობაში კი უკვე აშკარად იკვეთებოდა რევოლუციური სიტუაციის ნიშნები.[32]

შაჰმა ამბიციური მიზანი დაისახა: მუსლიმურ სამყაროში ყველაზე ვესტერნიზებული სახელმწიფოსა და ერის ჩამოყალიბება, რაც იმდროინდელი ირანის სინამდვილეში განუხორციელებელ მიზანს წარმოადგენდა.

1975 წლის მარტში ირანში დაიშალა ყველა პოლიტიკური პარტია და გამოცხადდა პარტია “რასთახიზ-ე მელი-ე ირან“ -ის (ირანის ეროვნული აღორძინება) შექმნა. გენერალურ მდივნად დაინიშნა პრემიერი ჰოვეიდა. 1976 წლიდან შაჰმა მკაცრად განუსაზღვრა პარტიას ის პოლიტიკური ჩარჩოები, რომლის შიგნითაც იგი ტოლერანტობას გამოიჩენდა.

შაჰმა პრაქტიკულად რევოლუციის წინა დღეს წამოიწყო ქვეყანაში საზოგადოებრივი ცხოვრების ლიბერალიზაციისაკენ მიმართული გაუბედავი ნაბიჯები. ამ ხანებში შაჰმა გააკეთა განცხადება მნიშვნელოვანი პოლიტიკური რეფორმების დაწყების.

1978 წლის იანვარში გაზეთ „ეთელაათში“ გამოქვეყნდა წერილი ხომეინისა და სასულიერო წოდების ზოგიერთი სხვა წარმომადგენლების წინააღმდეგ. სტატიაში, რომელიც სამეფო კარის დაკვეთით დაიწერა და ინფორმაციის სამინისტროში მომზადდა, ხომეინი და მისი თანამოაზრეები მოხსენიებული იყვნენ „შავ რეაქციონერებად“, ფეოდალიზმის, იმპერიალიზმის და კომუნიზმის მქადაგებლებად. სტატია ძირითადად გამოგონილ ფაქტებსა და უმნიშვნელო დეტალების გაზვიადებაზე იყო აგებული. მაგალითად, ანონიმი ავტორი ხაზს უსვამდა ხომეინის „უცხოურ“

[31] Carter, Jimmy. Keeping Faith: Memoirs of a President. New York: Bantam Books 1982. P 438

[32] Kurzman C. The Unthinkable Revolution in iran. Cambidge, Mass.: Harvard University Press 2004. P.145

წარმომავლობას, ხომეინს ბრალს დებდნენ, რომ იყო ბრიტანელთა ყოფილი აგენტი.[33] საპროტესტო აქციებში მონაწილე დემონსტრანტები სულ უფრო ხშირად გაიძახოდნენ „სიკვდილი შაჰს!“. მალე აიკრძალა დემონსტარციები და გამოცხადდა სამხედრო მდგომარეობა. თუმცა საპროტესტო გამოსვლების ტალღის შეჩერება უკვე შუძლებელი იყო. ამბოხებულები შაჰის გადადგომას.

ოპოზიციურმა ჯგუფებმა თანდათანობით დაიწყეს გაერთიანება ხომეინის გარშემო. ირანში მომხდარი რევოლუციური აფეთქება არ იყო განპირობებული უკანასკნელ მომენტში დაშვებული ამა თუ იმ პოლიტიკური შეცდომით. „მისი ვულკანისებური ამოხეთქვა მოხდა იმ განუზომელი ძალადობის გამო, რომელიც ათწლეულების მანძილზე ხორციელდებოდა ირანულ საზოგადოებაზე.[34]

ეს რევოლუცია იყო საზოგადოების აჯანყება სახელმწიფოს წინააღმდეგ. არც ერთ სოციალურ კლასს არ გაუწევია წინააღმდეგობა რევოლუციისათვის.[35] 1979 წლის 16 იანვარს შაჰმა ქვეყანა დატოვა. თებერვალს კი ხომეინი ტრიუმფალურად დაბრუნდა თეირანში.

ხომეინმა რევოლუციის ლიდერობისათვის გამოიყენა საკუთარი ქარიზმა. რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ, ირანი საღვთო მმართველობაზე იყო დამყარებული, რომელსაც სათავეში ყველასათვის უზენაესი ავტორიტეტი, იმამად წოდებული ხომეინი ედგა.

რევოლუციონერებმა მთლიანად აიღეს ხელში ძალაუფლება. ის ცდილობდა გზიდან ჩამოეცილებინა ყველა ის, ვინც მისი თვალთახედვიდან საფრთხეს უქმნიდა ქვეყნის მომავალს.

ხომეინის მოერ შექმნილი ისლამური რეჟიმი სწორედ მის ინდივიდუალურ ხედვაზე იყო დამყარებული და არა ტრადიციული შიიზმის.

ისლამური ფასეულობების აღორძინებას, მოჰყვა შარიათის საკანონმდებლო ნორმების აღდგენა, რაც საერთაშორისო საზოგადოებრიობის მძაფრ კრიტიკას იწვევდა.

---

[33] Moin baqer. Khomeini: Life of an Ayatollah. New York: Routledge 2003. P.186

[34] Abrahamian Ervand. Iran Between Two Revolutions. Princeton University Press 1982. P. 155

[35] Katouzian Homa. Arbitrary Rule: A Comparative Theory of State, Politics and Society in iran. BJMES 1997, Vol. 24, Issue 1. P. 49

1979 წლის, ზაფხულში ხომეინიმ შექმნა "ისლამური რესპუბლიკური პარტია" (ირპ) და შემუშავდა კონსტიტუციის პირველი ვარიანტი. ეს დოკუმენტი დიდწილად დე გოლის მეხუთე რესპუბლიკის მოდელს ემყარებოდა და ითვალისწინებდა ისეთი რესპუბლიკის დაფუძნებას, რომელიც "სახელწოდებით ისლამური იქნებოდა, მაგრამ შინაარსით დემოკრატიული.

რეფერენდუმზე, ისლამური რესპუბლიკის შექმნის იდეას მოსახლეობის აბსოლუტურმა უმრავლესობამ დაუჭირა მხარი. არჩეულ ექსპერტთა საბჭოში, უმრავლესობა ხომეინის მიმდევრები იყვნენ.

მაგრამ საბოლოოდ, კონსტიტუციამ მიიღო ის სახე, რომლითაც დღემდე მოქმედებს და რომელიც ასახავს ველაიათ-ე ფაყიჰის ხომეინისეულ ხედვას: მთავრობა სეკულარული უნდა იყოს, მაგრამ ნებისმიერ საკითხზე გადაწყვეტილების მიღებისას საბოლოო სიტყვა ისლამურ ხელისუფლებას ეკუთვნის. კონსტიტუცია "წარმოადგენდა ჰიბრიდს, რომელშიც შერწყმული იყო ღმერთის და ადამიანის, უფლებები, თეოკრატია და დემოკრატია, კლერიკალური ხელისუფლება და სახალხო სუვერენიტეტი". [36] კონსტიტუციით განისაზღვრა პრეზიდენტის, მეჯლისის, მუნიციპალური ორგანოების არჩევითობა მაგრამ ასევე დამყარდა" ზედამხედველთა საბჭოს" პრეროგატივა, რომელიც შედგებოდა სამღვდელოების 12 წარმომადგენლებისაგან.

ქვეყნის უზენაესი წინამძღოლი, ბელადი უნდა გამხდარიყო ყველაზე მაღალი ავტორიტეტის მქონე სასულიერო პირების მიერ არჩეული რელიგიური მოღვაწე. ბუნებრივია, ამგვარი პიროვნება შექმნილ ვითარებაში სწორედ აიათოლა ხომეინი იყო. [37]

"იმამის კურსის მიმდევარი სტუდენტების" ასოციაციამ მძევლად აიყვანა თეირანში აშშ-ს საელჩოს პერსონალი. რეჟიმს მოსახლეობის რადიკალიზაციისათვის კრიზისი სჭირდებოდა და ასეთი გახდა მძევლების ისტორია, რომელიც 444 დღე გრძელდებოდა. საბოლოოდ, 57-ვე მძევალი გაათავისუფლეს, მაგრამ ყოველივე ეს ირანს დაუჯდა აშშ-სთან ურთიერთობების უკიდურესად გამწვავებად, ასევე ქვეყანას საერთაშორისო არენაზე შეუქმნა არაპროგნოზირებადი ექსტრემისტული სახელმწიფოს იმიჯი. თავის

[36] Abrahamian Ervand. Iran Between Two Revolutions. Princeton University Press 1982. pp 163-164

[37] Takeyh Ray. Hidden Iran: Paradox and Power in the Islamic Republic. New York: Council of Foreign Relations 2006. P 15

მხრივ, მძევლების კრიზისმა დიდწილად განაპირობა პრეზიდენტ კარტერის სრული ფიასკო შეერთებული შტატების საპრეზიდენტო არჩევნებში 1980 წელს.[38]

1980 წელს პრეზიდენტად არჩეული აბოლ-ფაზლ ბანი სადრი წელიწადნახევრის მანძილზე ყველანაირად ცდილობდა მოენახა გამოსავალი მძევალთა კრიზისიდან. ყველანაირად ცდილობდა აღედგინა სეკულარული ხელისუფლების ქმედითუნარიანობა მაგრამ მისი მცდელობაც წარუმატებელი გამოდგა და 1981 წელს ხომეინიმ ის გადააყენა. ახალი პრეზიდენტი კი 1981 წლის 2 აგვისტოს კიდევ ერთი სამოქალაქო პირი, ალი რაჯაი გახდა. ის სულ მალე, 20 აგვისტოს, ტერაქტის დროს დაიღუპა პრემიერ-მინისტრთან ერთად. ტერაქტის მოწყობა მოჯაჰედინებს მიეწერებათ. ახალი პრეზიდენტი ამჯერად უკვე სასულიერო წოდების წარმომადგენელი ალი ხამენეი გახდა. ხომეინისტები მთლიანად დომინირებდნენ ქვეყანაში.

ისლამური რესპუბლიკის ჩამოყალიბების შემდგომ, მალე დაიწყო 8 წლიანი (1980-1988 წწ) ომი. ირან-ერაყის ამ ომის შესახებ ჩვენს თემაში არ ვისაუბრებთ, რადგან ის ჩვენი საკვლევი თემის შემადგენელ ნაწილს არ წარმოადგენს. ხოლოდ იმას შევნიშნავთ, რომ ამ ომმა ორივე ქვეყანას ცუდი შედეგები მოუტანა. ომი დასრულდა ისე, რომ ტერიტორიული შენაძენი არცერთ მათგანს არ მიუღია.

1979 წლის ირანის ისლამურმა რევოლუციამ ძირეული ცვლილებები გამოიწვია ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში. ისლამური რევოლუციის შედეგად შეიცვალა ქვეყნის პოლიტიკური მმართველობის ფორმა - სეკულარული მონარქიული მმართელობის ფორმა შეცვალა თეოკრატიულმა ისლამურმა რესპუბლიკამ.[39] რევოლუციის შემდეგ ქვეყანა ფაქტობრივ საერთაშორისო იზოლაციაში მოექცა. მსხვილი დასავლური ფირმები ერთი მეორის მიყოლებით ტოვებდნენ ისლამურ ირანს და პარალელურად იხურებოდა დიპლომატიური წარმომადგენლობები და საელჩოები.[40]

ხომეინი 1989 წლის 3 ივნისს გარდაიცვალა. რევოლუციამ მოახდინა სახელმწიფოს მიერ კონტროლირებადი და სახელმწიფოს ინტერესებისადმი დაქვემდებარებული რელიგიის ინსტიტუციონალიზაცია.

---

[38] Houghton David Patrick. US Foreign Policy and the Iran Hostage Crisis. Cambridge Studies in International Relation. Cambridge University Press 2001

[39] ბაშელეიშვილი მ. ირანის ისლამური რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის ფორმირება და განვითარება. ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო №7, 2014 წ. 285 გვ.

[40] მოწამე ავინის კულტურისა და ხელოვნების ინსტიტუტი
http://www.aviny.com/Voice/zhenev.aspx

ომის დასრულებასა და ხომეინის სიკვდილს ირანულ პოლიტიკაში მნიშვნელოვანი გარდატეხა მოჰყვა. 1989 წლის აგვისტოში პრეზიდენტი გახდა რაფსანჯანი, რომელმაც ხამენეი შეცვალა. რაფსანჯანიმ გამოაცხადა ახალი, "რეკონსტრუქციის" ეპოქის დასაწყისი. ალი აქბარი ჰაშემი რაფსანჯანის პრეზიდენტობის დროინდელ ირანს "მერკანტილურ ბურჟუაზიულ რესპუბლიკას" უწოდებენ.

როდესაც პრეზიდენტად აირჩიეს რაფსანჯანი, ის მოსახლეობას დაპირდა ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას. რეჟიმი მისდევდა სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკის სრული კონტროლის პოლიტიკას. რაფსანჯანი შეეცადა ისეთი ეკონომიკის შექმნას, რომელიც დაემყარებოდა თავისუფალ ბაზარს. მაგრამ რეჟიმის შიგნით ამის თაობაზე უთანხმოება არსებობდა. ეკონომიკური წინსვლა თვალშისაცემი იყო, მაგრამ არსებულ იმედებზე გაცილებით უფრო ნაკლები. სამრეწველო და სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოება გაიზარდა, დაიწყო ექსპორტიც. მაგრამ ეკონომიკა მაინც დიდწილად ნავთობზე იყო დამოკიდებული, სანავთობო ინდუსტრია კი სათანადო დონეზე ვერ ვითარდებოდა უცხოური ინვესტიციების გარეშე.

რევოლუციის შემდგომ, ირანში მოსახლეობის ზრდის ტემპი ერთ-ერთი ყველაზე მაღალი იყო მთელ მსოფლიოში. გაეროს მონაცემებით, ირანი შობადობის კონტროლის თვალსაზრისით მსოფლიოში ყველაზე წარმატებული ქვეყანა იყო.[41] 90-იან წლებში ისევ ხდებოდა დიდ ქალაქებში მოსახლეობის მოდინება, მათთვის მარტივი არ იყო დასაქმება.

პრობლემების მიუხედავად, ისლამური რესპუბლუის არსებობის პირველი 18 წელიწადის მანძილზე რიგითი ირანელებისათვის არაერთი სასიკეთო ცვლილება მოხდა. გატარდა საკმაოდ მიზანმიმართული და წარმატებული პოლიტიკა სოფლის მოსახლეობის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებისათვის. ამოქმედდა და მოწესრიგდა წყალმომარაგების სისტემა, სამედიცინო მომსახურების ცენტრები და სკოლები ყველაზე პერიფერიულ რეგიონებშიც კი გაიხსნა. განათლება პრაქტიკულად ყველასათვის ხელმისაწვდომი გახდა. საგრძნობლად გაიზარდა ცხოვრების ხანგრძლივობა.

რევოლუციის შედეგები ქალთათვის არაერთგვაროვანია. ქალებმა შეინარჩუნეს არჩევნებში მონაწილეობის უფლება. მაგრამ პოლიგამია და ბავშვთა ქორწინება ისევ დაუშვეს ოფიციალურად, თუმცა ამასაც პრაქტიკულად არავინ მისდევს, თუ არ

[41] Abrahamian Ervand. Iran Between Two Revolutions. Princeton University Press 1982. p 184

ჩავთვლით დაშორებულ სასოფლო რეგიონებს. ჩადრის სავალდებულო ტარების კანონმა ქალები მნიშვნელოვნად შეზღუდა, მაგრამ მეორე მხრივ, ქალთა და ვაჟთა სკოლების შექმნამ "ტრადიციონალისტ მამებს" მოუსპო სკოლებში გოგონების არგაშვების მიზეზი. ახალგაზრდა ქალებმა სწავლის მიღების საშუალება სრულად გამოიყენეს და დღეს ირანელ სტუდენტთა თითქმის ნახევარს ქალები შეადგენდნენ. ქალთა დიდი ნაწილი ასევე დასაქმებულია.

საერთო ჯამში, რაფსანჯანის პრეზიდენტობის ეპოქა საკმაოდ წინააღმდეგობრივ ხასიათს ატარებდა. ქვეყნის ესოდენ ნანატრი გახსნა მსოფლიოსათვის თითქოს რეალური იყო, მაგრამ ამან უპირველესად ეკონომიკაზე მოახდინა დადებითი შედეგი, სანამ უზარმაზარმა ვალებმა ისევ არ შეაჩერა ქვეყნის განვითარება.

რაფსანჯანის დიდი მცდელობის და მიუხედავად, რომ შეეცვალა ირანის პოლიტიკის საგარეო კურსი დიდი შედეგი ვერ გამოიღო. ამის მაჩვენებელია ის გარემოება, რომ კლინტონის ადმინისტრაციამ 1995 წელს მიიღო და 1996 წლიდან განახორციელა სრული ემბარგო ირანის მიმართ, რაც პირველ რიგში ქვეყნის სანავთობო ეკონომიკის განვითარებას უქმნიდა საფრთხეს. სულ უფრო მძიმდებოდა ტერორისტთა მხარდაჭერის ბრალდებები ირანისადმი. საუდის არაბეთში ხობარის სამხედრო ბაზაზე თავდასხმასა და 1992 წელს ბერლინში ქურთი ლიდერების მკვლელობაში დასავლეთმა ირანს დადო ბრალი. პროტესტის ნიშნად, 1997 წლის აპრილში ევროპის ყველა ელჩმა დროებით დატოვა თეირანი, ევროკავშირმა კი შეწყვიტა "კრიტიკული დიალოგი" ირანთან.

ამ მძიმე, თითქმის უიმედო ვითარებაში 1997 წლის მაისის საპრეზიდენტო არჩევნებზე მოჰამად ხათამის კანდიდატურა რეალისტიკურ გამოსავლად წარმოდგა რევოლუციით შობილი კლერიკალური იერარქიის "ჩაკეტილი პოლიტიკური თამაშებიდან" თავდასაღწევად.[42] არსებული კონსტიტუციის ჩარჩოებში ისეთი პოლიტიკის გატარების სრულიად მოულოდნელმა შესაძლებლობამ, რომელიც ძალადობაზე არ იქნებოდა დამყარებული, ირანელთა უდიდეს უმრავლესობას მომავლის იმედი ჩაუსახა. მათ სურდათ, რომ ქვეყანა შესულიყო პოსტისლამისტურ ფაზაში და ბოლო მოღებოდა ირანის იზოლაციას.

[42] Digard et al. Tehran, 2000; 2007. PP 387-388

ხათამის "რესპუბლიკური ექსპერიმენტი" კონსერვატორი რელიგიური ისტაბლიშმენტის წნეხში მოექცა. მაგრამ რეპრესიების მიუხედავად, ხათამის პრეზიდენტობის წლებმა მაინც მისცა საშუალება ირანულ საზოგადოებას წინ წასულიყო და შეუქცევადად ჩართულიყო მსოფლიოში მიმდინარე პოლიტიკურ, სამეცნიერო და კულტურულ პროცესებში.

ქალები პრეზიდენტ სეიედ მოჰამად ხათამის ყველაზე თავგადაკლული მომხრეები გახდნენ, რომელმაც 1997 წლის არჩევნებში გაიმარჯვა რეფორმატორული პროგრამით. ხათამიმ ხმათა 70% მიიღო. ‘

ხათამის გამარჯვებამ მომავლის იმედი ჩაუსახა ახალგაზრდობას. ველაიათ-ე ფაყიჰზე თავდასხმის გარეშე, ხათამი მოითხოვდა კონსტიტუციის პატივისცემას და სასამართლო ძალადობის შეწყვეტას.

ხათამი ჰოჯათ ოლ-ესლამის წოდებას ატარებდა. ის გამოსული იყო ცნობილი რელიგიური ოჯახიდან, რომელსაც ახლო ურთიერთობა ჰქონდა აიათოლა ხომეინისთან. მას ხმა მისცეს რევოლუციის გუშაგებმა და ყუმის რელიგიური სასწავლებლების სტუდენტებმაც. მაგრამ მისი მთავარი მხარდამჭერი გახდა ახალი საშუალო კლასი, სტუდენტები, ქალები და ქალაქის დაბალი ფენები.

ხათამის პრეზიდენტობის დასაწყისი ირანისადმი საერთაშორისო თანამეგობრობის შემობრუნებით იყო ნიშანდებული. უცხოეთში ალაპარაკდნენ, რომ ბოლოსდაბოლოს დადგა ისლამური რევოლუციის „თერმიდორის“, პოსტისლამისტური ფაზა. ევროკავშირმა და ირანმა წამოიწყეს „გლობალური პოლიტიკური დიალოგი“ კომერციული შეთანხმების დადების პერსპექტივით.

ხათამი იყო 1979 წლის შემდეგ ირანის პირველი სახელმწიფო მეთაური, რომელიც ოფიციალური ვიზიტით ეწვია დასავლეთის ქვეყნებს. პირველი ვიზიტი შედგა რომში 1999 წლის მარტში. რეფორმატორმა პრეზიდენტმა, სწორედ აქ, წარმოადგინა საკუთარი საგარეო-პოლიტიკური ხედვა, რომელიც უნდა დამყარებოდა „დაძაბულობის განმუხტვას და მეტ თანასწორუფლებიანობაზე დაფუძნებულ მსოფლიო წესრიგს“[43]

[43] Roshandel Jalil. Evolution of the Decision-Making Process in Iranian Foreign Policy. In Hooglun, E. (Ed). 2002, pp 123-142. P 139

2001 წელს გაერომ, პრეზიდენტ ხათამის თაოსნობით, „ცივილიზაციათა დაიალოგის“ წლად გამოაცხადა. მას არაერთხელ უთქვამს, რომ მისი პროგრამა უკანასკნელი შანსი იყო ისლამური რესპუბლიკისათვის - რადგანაც თუ რეფორმების ბლოკირება მოხდებოდა, ხალხი მოითხოდა სეკულარულ ხელისუფლებას და ამას მოყვებოდა თეოკრატიული რეჟიმის დამხობა. მაგრამ ხათამის, კონსერვატორთა დომინირების პირობებში, არ ჰქონდა თავისუფლად მოქმედების საშუალება და მისი რეფორმების ბლოკირება მაინც მოხდა. ამ ვითარებაში რეჟიმის პოპულარობა სულ უფრო ეცეოდა, განსაკუთრებით ახალგაზრდებში. მეჩეთებში მოსიარულეთა რიცხვი შემცირდა.[44]

ხათამის პრეზიდენტობის პერიოდში კვლავაც აქტუალური იყო შტატებთან ურთიერთობის საკითხი. ხათამიმ არაერთხელ გამოხატა დიალოგის წამოწყების სურვილი (პირველად CNN-ის ჟურნალისტ ქრისტიან ამანფურთან ინტერვიუში 1998 წლის იანვარში). მაგრამ ისრაელისადმი მტრულუ დამოკიდებულება კვლავაც გადაულახავ წინაღობად რჩებოდა. გაუმჯობესდა ურთიერთობა ბრიტანეთთან და გაჩნდა იმედი, რომ სწორედ ბრიტანეთი შეუწყობდა ხელს შტატებთან ურთიერთობის გამოსწორებას, თუმცა ამ უკანასკნელმა ამისათვის არაფერი გააკეთა. 1999-2000 წლებში კლინტონმა და ოლბრაითმა, არაერთი შემრიგებლური განცხადება გააკეთეს, თუმცა რეალური ნაბიჯები არ გადადგმულა.

ხათამის რეფორმებზე კონსერვატორებმა შეტევა უკვე 1998 წელს დაიწყეს. ბევრი მიიჩნევდა, რომ მან მოახერხა საკუთარი პოზიციებისა და რეფორმების პროცესის გამყარება. მაგრამ ამ დაკავებებს მალე მოყვა შირაზში 13 ებრაელის დაპატიმრება შპიონაჟის ბრალდებით - ეს უშიშროების სამსახურს სჭირდებოდა სიონიზმნთან "მამაცი და ფხიზელი მებრძოლის" იმიჯის შესაქმნელად. დაპატიმრებების ამ სერიამ უარყოფითად იმოქმედა ხათამის საერთაშორისო იმიჯზე. უშიშროების სამსახურის განცხადებით, იმავე ბრალდებით დააკავეს რამოდენიმე მუსლიმიც, თუმცა ეს აშკარად წინა ქმედების ანტისემიტური ხასიათის დასაფარად განხორციელდა. მალე ებრაელები გამოუშვეს, მაგრამ მოგვიანებით რამოდენიმე მათგანი ისევ დააპატიმრეს ისრაელის სასარგებლოდ შპიონაჟის ბრალდებით.

[44] Moaddel Mansoor. Values and perceptions of the Islamic and Middle Eastern Publics. New York: Palgrave Macmillan 2007.

2000 წლის მაისის მეჯლისის არჩევნებში რეფორმატორებმა მნიშვნელოვან წარმატებას მიაღწიეს. უკვე მრავალი ფიქრობდა, რომ ირანში რელიგიური წინამძღოლობის უფრო ზომიერი ფორმა დამყარდებოდა, რომელშიც კლერიკალური ელემენტი აღარ ითამაშებდა მნიშვნელოვან როლს.

2000 წლის ივლისში კი ირანმა საშუალო მანძილის რაკეტები "შაჰაბ III" გამოსცადა, რამაც კიდევ უფრო გაზარდა საერთაშორისო უნდობლობა ისლამური რეჟიმის მიმართ.

2001 წლის 11 სექტემბრის ტერაქტები ირანმა (არამარტო ხათამიმ, არამედ ხამენეიმაც) დაგმო. აშშ-ირანის ურთიერთობების გამოსწორების კიდევ ერთი შესაძლებლობა შეიქმნა 2001 წლის მიწურულს, როდესაც ირანმა მნიშვნელოვანი დახმარება გაუწია კოალიციურ ჯარებს ავღანეთში თალიბებთან დაპირისპირებისას, დაარწმუნა დაჯგუფება "ჩრდილოეთის ალიანსი" დათანხმებულიყო სიტუაციის დემოკრატიულ მოწესრიგებაზე თალიბების შემდგომ დროინდელ ავღანეთში. მაგრამ 2002 წელს ჯორჯ ბუშმა ისევ მოიხსენია ირანი "ბოროტების ღერძის" ქვეყნად ერაყთან და ჩრდილოეთ კორეასთან ერთად. შტატების პრეზიდენტმა ბრალი დასდო ირანს აშშ-ს წინააღმდეგ მიმართული საერთაშორისო ტერორიზმის დაფინანსებაში. ბოლოს კი, ბუშის ადმინისტრაციამ უარი თქვა ირანის შეთავაზებაზე 2003 წლის გაზაფხულზე, შვეიცარიის გზით, ორმხრივი მოლაპარაკებების დაწყების შესახებ, რომლის შედეგიც შეიძლებოდა ყოფილიყო ბირთვულ პროგრამაზე კომპრომისის მიღწევა და ისრაელის დე ფაქტო აღიარება.

ამდენად, სიმართლეს წარმოადგენს, რომ ირანელებმა ხათამის დროს დაკარგეს დასავლეთთან დაახლოების შანსი.[45]

[45] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011 წ. 332-334 გვ.

თავი III

იარანის ბირთვული პროგრამა და ირან-იაპონიის ურთიერთობები

3.1 ირანის ბირთვული პროგრამა და მასთან დაკავშირებული პრობლემები

განვმეორდებით რომ, 1979 წლის ირანის ისლამურმა რევოლუციამ ძირეული ცვლილებები გამოიწვია ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში. ისლამური რევოლუციის შედეგად შეიცვალა ქვეყნის პოლიტიკური მმართველობის ფორმა - სეკულარული მონარქიული მმართელობა შეცვალა თეოკრატიულმა ისლამურმა რესპუბლიკამ. [46] რევოლუციის შემდეგ ქვეყანა ფაქტობრივად საერთაშორისო იზოლაციაში მოექცა. მსხვილი დასავლური ფირმები ერთი მეორის მიყოლებით ტოვებდნენ ისლამურ ირანს და პარალელურად იხურებოდა დიპლომატიური წარმომადგენლობები და საელჩოები.

[46] ბაშელეიშვილი მ. ირანის ისლამური რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის ფორმირება და განვითარება. ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო №7, 2014 წ. 285 გვ.

,,მოლათა ხელისუფლების“ იზოლაციონალისტურმა პოლიტიკამ სულ მალე ის შედეგი გამოიღო, რომ ირანის წინააღმდეგ უმკაცრესი ეკონომიკური სანქციები დაწესდა. რეალურად, აიკრძალა ამ ქვეყანასთან საერთაშორისო ვაჭრობის ყველა მსხვილი სახეობა და განსაკუთრებით გამკაცრდა კონტროლი ირანული ნავთობის ყიდვა-გაყიდვაზე.

აღნიშნული ეკონომიკური სანქციების უამრავი უარყოფითი შედეგის მიუხედავად, ერთი შედარებით დადებითი შედეგი ის იყო, რომ ამ ვითარებამ აიძულა ისლამური ირანი თვითონ, საკუთარი ძალებით ეწარმოებინა ყველაფერი, რაც ქვეყანას შიდა მოხმარებისა და სამომავლო განვითარებისათვის სჭირდებოდა. ამან, მართალია ჩაკეტილ გარემოში, მაგრამ მაინც შეუწყო ხელი მრეწველობის ამა თუ იმ დარგის აღმავლობას.[47] (http://www.aviny.com/Voice/zhenev.aspx)

მაჰმუდ აჰმადინეჟადის პრეზიდენტად აირჩიეს შემდეგ (2005 წ.) ირანისა და დასავლეთის ურთიერთობები ახალ, უფრო ძლიერ კონფრონტაციულ ფაზაში შევიდა. აჰმადინეჟადი ბანი სადრის შემდეგ პირველი პრეზიდენტი იყო, რომელიც რელიგიურ ფენას არ ეკუთვნოდა.

აჰმადინეჟადის პრეზიდენტობის პერიოდში ირანის საგარრო პოლიტიკურმა კურსმა უკიდურესად ხისტი სახე მიიღო. აჰმადინეჟადის ფაქტორი მალე მართლაც დრამატულად აისახა ირანის საგარეო პოლიტიკაზე. ამასთან, ირანმა დააჩქარა ბირთვული პროგრამა. ბირთვული პროგრამის გამო დასავლეთთან დაპირისპირებამ გამოიწვია სანქციების დაწესება.

მიუხედავად იმისა, რომ ბელადი და პრეზიდენტი ერთი გუნდის წევრებად ითვლებიან, 2011 წლის აპრილში მათ შორისაც დაიძაბა ურთიერთობა - აჰმადინეჟადმა გადააყენა უშიშროების მინისტრი თანამდებობიდან, ხოლო ხამენეიმ ის უკან დააბრუნა.

2006 წელს აშშ-ის პრეზიდენტმა ბუშმა განაცხად: მსოფლიო არ დაუშვებს, რომ ირანის რეჟიმი აღიჭურვოს ატომური იარაღით. ეს არ იყო პირველი მსგავსი განცხადება, მაგრამ ამის შემდეგ დასავლეთის დამოკიდებულებამ ირანის ბირთვული პროგრამისადმი უკიდურესად მკაცრი ფორმა მიიღო.

მოკლედ მიმოვიხილავთ ირანის ბირთვული პროგრამის განვითარების ირანის ბირთვული პროგრამა არ დაწყებულა 1979 წლის ისლამური რევოლუციის შემდეგ. ჯერ

[47] მოწამე ავინის კულტურისა და ხელოვნების ინსტიტუტი http://www.aviny.com/Voice/zhenev.aspx

კიდევ შაჰ მოჰამად რეზას მმართველობის პერიოდში, 1967 წელს თეირანში აიგო მცირე, 5 მეგავატიანი რეაქტორი აშშ-ის დახმარებით.[48] 70-იანი წლების დასაწყისში შაჰმა გადაწყვიტა ატომურ ენერგიაზე მომუშავე სადგურების ინფრასტრუქტურის შექმნა. დახმარებისთვის მან დასავლეთ გერმანიას, საფრანგეთსა და სამხრეთ აფრიკას მიმართა. გათვალისწინებულიყო სულ მცირე 20 ბირთვული რეაქტორის აგება და ამისთვის 40 მილიარდი დოლარი გამოიყო. მაშინაც იყო ეჭვი, რომშაჰის საბოლოო მიზანი ირანის ატომური იარაღით აღჭურვა იყო. მოგვიანებით ეს ეჭვი დაადასტურა შაჰის ყოფილმა საგარეო საქმეთა მინისტრმა არდაშირ ზაჰედიმ და ირანის ბირთვული პროგრამის იმდროინდელმა დირექტორმა ახბარ ეთემადმა[49]

რევოლუციის გამარჯვებისთანავე შეჩერდა ბუშეჰრის რეაქტორის პროექტი. გარდა ამისა ერაყმა არაერთხელ დაბომბა ამ რეაქტორის დასრულებული ნაწილი, მისი განადგურების მიზნით. ირანს რევოლუციის გამარჯვების შემდგომ თითქმის 10 წელი არ ეცალა ბირთვული პროგრამისთვის. გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისიდან კი დაიწყო პროგრამის თანდათანობით აღორძინება.

სწორედ ამ პერიოდში რუსებმა გადაწყვიტეს დახმარება გაეწიათ ირანისათვის ბუშეჰრში ორი ბირთვული რეაქტორის აგებაში. რუსეთი ამ პერიოდიდან ირანის ბირთვული პროგრამის აქტიური ხელშემწყობი იყო, ის აწვდიფა ირანს სხვადასხვა სახის ტექნოლოგიებს, ხელს უწყობდა ურანის გამდიდრებაში და ა. შ. თუმცა, 1995 წელს, აშშ და რუსეთი შეთანხმდნენ, რომ რუსეთი შეზღუდავდა ირანთან თანამშრომლობას, აშშ-ს ეკონომიკური დახმარების სანაცვლოდ. მაგრამ როგორც შემდგომ აღმოჩნდა, რუსეთს არ შეუწყვეტია ამ მიმართულებით ირანთან აქტიური თანამშრომლობა.[50]

მეოცე საუკუნის 90-იანი წლების მანძილზე ირანის ბირთვული პროგრამა არ იწვევდა დასავლეთის განსაკუთრებულ შეშფოთებას. მდგომარეობა შეიცვალა 2002 წლის აგვისტოში, როდესაც ერთ-ერთმა ირანელმა ოპოზიციურმა ჯგუფმა გამოაქვეყნა ინფორმაცია თეირანის მახლობლად ნათანზში მიმდინარე სამუშაოების შესახებ. ნათანზში უკვე ატსებობდა ურანის გამდიდრებისთვის აუცილებელი 160 ცენტრიფუგა და დაახლოებით 1000, მომზადების პროცესში იყო. მალე ასევე გამჟღავნდა, რომ

[48] Lotfian Saideh. Nuclear policy and International Relations. In Katouzian & Shahidi (eds) 2007. P 159
[49] Sahimi Mohammad. Iran's Nuclear Program. I: Its History Iran's Nuclear Program. 2003
[50] Khan Saira. Iran and Nuclear Weapons: Protracted Conflict and Proliferation (Routledge Global Security Studies). Routledge 2009. P 143

ინტენსიური სამუშაოები მიმდინარეობდა ისფაჰანის მახლობლად და არაქში. აშშ-ისა და დასავლეთის ქვეყნების დამოკიდებულება ირანის ბირთვული პროგრამის მიმართ რადიკალურად შეიცვალა.

თუმცა მალე, 2003 წლის ოქტომბერში მიღწეული იქნა შეთანხმება ერთის მხრივ ირანის უსაფრთხოების ეროვნული საბჭოს გენერალურ მდივანსა და და მეორეს მხრივ, გერმანიის, ბრიტანეთის და საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრებს შორის ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებით. მნიშვნელოვანი კრიზისისა და საერთაშორისო სანქციების თავიდან ასაცილებლად, ირანი თანხმდებოდა შეესრულებინა მასობრივი განადგურების იარაღის გაუვრცელებლობის ხელშეკრულების დამატებითი პროტოკოლი და შესაბამისად, საკუთარი ბირთვული პროგრამის საერთაშორისო ინსპექცირების უფლება გაეცა, ასევე შეეწყვიტა ნათანზში ურანის გამდიდრების პროცესი, რაც დასავლეთში ყველაზე დიდ ეჭვებს იწვევდა. სამაგიეროდ, ევროკავშირი ირანს თავაზობდა საერთაშორისო თანამეგობრობაში ირანის ინტეგრაციის მხარდაჭერას. თუმცა ირანის ბირთვული კრიზისის მოგვარების ეს პირველი ცდა წარუმატებელი გამოდგა, ვინაიდან ირანელებისათბის, შეერთებული შტატების გარეშე, ევროპელების დაპირებები არ იყო დამაჯერებელი.

ირანის პირობები ევროკავშირთან ბირთვული პროგრამის შესახებ მოლაპარაკებების დაწყებაზე:

1. ირანის წინააღმდეგ მიღებული ყველა სანქცია უნდა გაუქმდეს, პირველ რიგში ის სანქციები, რომლებიც კრძალავს ნავთობისა და გაზის სექტორში ინვესტიციებს.

2. ირანი უნდა გახდეს მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის წევრი.

3. ირანმა უნდა მიიღოს უცხოეთიდან ტექნიკური დახმარება ელექტროენერგიის დამატებითი წყაროების მოსაძიებლად.

4. ბირთვული შეკავების საშუალების არარსებობის პირობებში, ირანს უნდა მიეცეს ეროვნული უსაფრთხოების სრული გარანტიები. უნდა მოხდეს ირანის ჩართვა სპარსეთის ყურის რეგიონული უსაფრთხოების ქმედით სისტემაში[51]

[51] Lotfian Saideh. Nuclear policy and International Relations. In Katouzian & Shahidi (eds) 2007. P 172

2005 წლის 4 აგვისტოს ხათამიმ გამოაცხადა, რომ ირანის ხელშეკრულების დენონსაციას ახდენდა, რამდენადაც ევროკავირმა არ შეასრულა აღებული ვალდებილებები, და ანახლებდა ურანის გამდიდრების პროცესს. ეს იყო პრეზიდენტის პოსტზე ხათამის უკანასკნელი პოლიტიკური აქტი. ეს დამატებითი სტიმული გახდა აშშ-ისა და სანქციების მომხრეებისათვის გაემკაცრებინათ პოლიტიკა ირანის მიმართ. სწორედ ევროკავშირმა წარუდგინა გაერო-ს უშიშროების საბჭოს ირანის უარი დაეშვა ატომური ენერგიის საერთაშორისო სააგენტოს ინსპექცია ბირთვულ ობიექტზე. ამგვარად რეფორმატორი ხათამის, "ცივილიზაციათა დიალოგისა" ინიციატორისა და აშშ-თან ურთიერთობების ნორმალიზაციის მომხრის პრეზიდენტობა დასრულდა ირანისათვის ერთ-ერთ ყველაზე მძიმე საერთაშორისო კრიზისით 1979 წლის ისლამური რევოლუციის შემდეგ. ისიც აღსანიშნავია, რომ ამ დროს ქვეყანა პრაქტიკულად გარშემორტყმული იყო ამერიკული სამხედრო ძალებით ერაუში, ავღანეთში, უზბეკეთში, არაბეცის ნახევარკუნძულსა დასპარსეთის ყურეში.

2006 წლის აპრილში ახალმა პრეზიდენტმა აჰმადინეჟადმა საზეიმოდ განაცხადა, რომ ირანი უკვე აწარმოებდა ურანის გამდიდრებას. დასავლეთისთვის ეს უკვე იყო იმის ნიშანი, რომ ირანი მიზანმიმართულად და აქტიურად მიიწევდა წინ ბირთვული იარაღით აღჭურვისაკენ. [52]

2013 წლის 14 ივნის პრეზიდენტი ზომიერი პოლიტიკოსი ჰასან როუჰანი გახდა. მისი მთავარი ამოცანა იყო, ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური იზოლაციიდან გამოყვანა. 2012 წელს აშშ-სა და ევროკავშირის მიერ, ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებით, ირანის ცენტრალური ბანკისა და ენერგორესურსების ექსპორტზე დაწესებულმა სანქციებმა, თეირანის პოლიტიკური და ეკონომიკური იზოლაცია მნიშვნელოვნად გააძლიერა. ისლამური რესპუბლიკის ახალი მთავრობის წინაშე საგარეო პოლიტიკაში ცვლილებების შეტანის აუცილებლობა დადგა. ჰასან როუჰანიმ საგარეო საქმეთა მინისტრად მოჰამად ჯავად ზარიფი დანიშნა (ის ამჟამადაც იგივე პოსტს ინარჩუნებს ირანში). რომელიც ხელმძღვანელობდა ბირთვულ პროგრამაზე მოლაპარაკებებს „5+1 ქვეყნებთან“ (აშშ, დიდი ბრიტანეთი, რუსეთი, ჩინეთი, საფრანგეთი + გერმანია).

[52] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011 წ. 340 გვ.

ირანის თანამედროვე საგარეო პოლიტიკის თეორიული ნაწილის მიხედვით, ისლამური რესპუბლიკის ხელისუფლებას გააზრებული აქვს მსოფლიოში და საკუთრივ ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე რთული პოლიტიკური პროცესები და საკუთარი ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე გეგმავს საგარეო პოლიტიკის პრაგმატულ მიდგომებს. ისლამური ისტებლიშმენტი ამჟამადაც პრაგმატიზმს აყენებს პირველ ადგილზე, ხოლო ისლამური იდეოლოგია მის გამამყარებელ როლს ასრულებს, ამას ადასტურებს ჰასან როუჰანის დიპლომატიური გუნდის პრაქტიკული საქმიანობაც.

როუჰანის საგარეო პოლიტიკის ლოზუნგი გახდა „მსოფლიოსთან კონსტრუქციული ურთიერთობების დამყარება“ და ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური იზოლაციიდან გამოყვანა. თეირანის პოლიტიკური და ეკონომიკური იზოლაციიდან გამოყვანა ძირითადად, დასავლეთთან ურთიერთობების ნორმალიზებასა და ბირთვული პროგრამის კრიზისის დარეგულირებას უკავშირდება. როუჰანის დიპლომატიურმა გუნდმა მოჰამად ჯავად ზარიფის ხელმძღვანელობით, ძირითად მიმართულებად სწორედ ეს აირჩია. მთავრობას მხარდაჭერა ასევე გამოუცხადა სულიერმა ლიდერმა აიათოლა ალი ხამენეიმ.

ირანის ამჟამინდელმა მთავრობის დინამიურმა დიპლომატიამ კონკრეტული შედეგები გამოიღო და 2011 წლის ბოლოდან დაწყებული ირანის ბირთვული პროგრამის ბოლო და ყველაზე მასშტაბური დაძაბულობის ტალღა შემცირდა. ამის მთავარი მიზეზი კი 2014 წლის 24 ნოემბერს ჟენევაში ირანსა და „5+1 ჯგუფის ქვეყნებს“ შორის ირანის ბირთვული პროგრამის კრიზისი დარეგულირების შესახებ მოლაპარაკებების ფარგლებში გაფორმებული შეთანხმების მიღწევა გახდა. შეთანხმება გულისხმობდა ირანის ბირთვული პროგრამის სამშვიდობო ხასითის დამტკიცებას და თეირანის წინააღმდეგ დაწესებული სანქციების გაუქმებას. ჯენევის შეთანხმებამ განსაზღვრა ასევე ირანის ბირთვული პროგრამის კრიზისის მოგვარების მოკლევადიანი გეგმა, რომელიც გათვლილი იყო და მხარეებისაგან კონკრეტული პირობების შესრულებას გულისხმობდა.[53]

ჟენევის შეთანხმების მიხედვით ირანი:

- ურანს მხოლოდ 5%-მდე გაამდიდრებს და შეწყვეტს 20%-იან გამდიდრებას;

[53] ბაშელეიშვილი მ. ირანის ისლამური რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის ფორმირება და განვითარება. ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო №7, 2014 წ. 288-289 გვ.

- 20%-მდე გამდიდრებული ურანის ნაწილს, რომელიც არ არის საჭირო ბირთვული რეაქტორების სამუშაოდ, განაზავებს 55-მდე;

- შეაჩერებს ნათანზის, ფორდოს ბირთვული რეაქტორების და არაქის მძიმე წყლის მწარმოებელი ობიექტების განვითარებისაკენ მიმართულ სამუშაოებს;

- არ შექმნის ურანის გამდიდების ახალ ობიექტებს;

- ატომური ენერგიის საერთაშორისო დამკვირვრბლებს უფლება ექნებათ ყოველდღიურ რეჟიმში შევიდნენ ბირთვულ ობიექტებზე (ნათანზსა და ფორდოზე) და ასევე, გახსნან სათვალთვალო კამერებიი;

- ატომური ენერგიის საერთაშორისო სააგენტოს ინსპექტორებს მონიტორინგის ჩატარების საშუალება ექნებათ ასევე, ურანის საბადოებსა და ცენტრიფუგების დამონტაჟების პროცესზე;

ირანის მიერ ამ პირობების შესრულების სანაცვლოდ „5+1 ჯგუფის ქვეყნები“:

- აღარ მიიღებდნენ ირანის ნავთობის ექსპორტის შემცირებისთვის ახალ ღონისძიებებს და ირანის ნავთობის ამჟამინდელ ექსპორტიორებს ნავთობის შეძენის უფლებას მისცემენ (რაოდენობის გაზრდის არეშე);

- აშშ-სა და ევროკავშირის მიერ დაწესებული სანქციები შეჩერდება ნავთობქიმიური პროდუქტების ექსპორტზე და ასევე, ოქროსა და სხვა ძვირფასი ლითონებით ვაჭრობაზე;

- ასევე შეჩერდება ირანის მანქანათმშენებლობის ინდუსტრიასა და მასთან დაკავშირებუ მომსახურებაზე დაწესებული სანქციები;

- ევროკავშირი, აშშ და გაერო-ს უშიშროების საბჭო ირანის წინააღმდეგ ახალ სანქციებს არ დააწესებენ;

- გამარტივდება ირანის საკვები პროდუქტებისა და მედიკამენტების იმპორტი;

- ირანის საზღვრებს გარეთ არსებული ანგარიშებიდან მესამე ქვეყნის უმაღლეს სასწავლებელში დაფინანსდება ირანელი სტუდენტების სწავლა

- ჟენევის შეთანხმების ეღტ-ერთი პუნქტის მიხედვით, შეთანხმება მოქმედებს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მხარეები მისი ყველა პუნქტის შესრულებაზე მოილაპარაკებენ[54]

მართლაც, 2016 წელს იანვრიდან, უკვე თანდათანობით მოხდა ირანისათვის სანქციების მოხსნა. სიტუაცია 2018 წლიდან შეიცვალა, რომელზეც სხვა ქვეთავში ვისუბრებთ.

[54] Joint Plan of Action

3.2 იაპონია-ირანის თანამედროვე საგარეო პოლიტიკური პრიორიტეტები

ჯერ კიდევ 2014 წელს, ჯავად ზარიფიმ გამოყო ირანის თანამედროვე საგარეო პოლიტიკის პრიორიტეტები ესენი იყო:

ორმხრივი და მრავალმხრივი ურთიერთობების განვითარება ქვეყნებთან და ეკონომიკურ ინსტიტუტებთან, რადგან ირანის საგარეო ურთიერთობებში მრავალპოლუსიანობა ძირითად როლს თამაშობს;

ირანელთა ინდივიდუალური და კოლექტიური უფლებების დაცვა ყველგან, ირანულ-ისლამური კულტურის, სპარსული ენის, ისლამური დემოკრატიის, როგორც მმართველობის ფორმის განვითარების ხელის შეწყობა.

ირანს უნდა გაეგრძელებინა ჩაგრული ხალხის მხარდაჭერა მთელი მსოფლიოს მაშტაბით, კონკრეტულად კი პალესტინაში.

ირანს უნდა შეძლებოდა ანტიირანული კამპანიის დამარცხება, რომელიც ისრაელსა და მის ამერიკელ მხარდამჭერთა მხრიდან მიმდინარეობს და რომლის მიზანს ისლამური რესპუბლიკის დელეგიტიმაცია წარმოადგენს, მისი გლობალურ საფრთხედ წარმოჩენის გზით;

ირანი ყოველთვის ამტკიცებს. მსგავსი იარაღი არ განამტკიცებს მისი უსაფრთხო გარემოს. ირანიმა პრიორიტეტად დაისახა ის, რომ არ ჩაერთვება მეტოქეთა წინააღმდეგ ბირთვულ შეკავებაში პირდაპირ ან მარიონეტების მეშვეობით;

ირანიმა თავის რეგიონული პოლიტიკის ქვაკუთხედად დაისახა ნდობის აღდგენა და მშვიდობიანი თანამშრომლობა ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებთან;

როუჰანის პრეზიდენტობის არჩევის შემდგომ ირანი შეეცადა ემართა ურთიერთობები აშშ-თან და თავიდან აიცილებინა დაძაბულობის მატება;

ირანი შეეცადა ასევე ურთიერთობების განვითარებას ევროპულ სახელმწიფოებთან სადაც სანქციების გაუქმების შემდგომ (2015 წ) გარკვეულ წარმატებასაც მიაღწია კიდეც, ეს პროცესი კი დაფუძნდა ურთიერთპატივისცემასა და ორმხრივ ინტერესებზე;

ირანმა მეგობრული ურთიერთობები განავითარა ისეთ ძალებთან, როგორიცაა ჩინეთი,ინდოეთი და რუსეთი;

ირანის მისწრაფებაა ის რომ სხვა ქვეყნებისათვის იმპერატივი უნდა გახდეს ახლო აღმოსავლეთისა და რეგიონის ირგვლივ მისი მნიშვნელოვანი როლის აღიარება და ირანის ლეგიტიმური ეროვნული უფლებების, ინტერესების და უსაფრთხოების გამოწვევის აღქმა და პატივისცემა

ირანის პრიორიტეტები რომლებიც ბირთვულ შეთანხმებამდე იყო არ შეცვლილა დღესაც. ირანი ახლაც არ აპირებს ბირთვული იარარის შექმნას და მისი ბირთვული პროგრამა სამშვიდობო მიზნებს ემსახურება.

თავის მხრივ იაპონიას აქვს განსაზღვრული თავისი პრიორიტეტები. ეს არის ქვეყანა რომელსაც ომზე უარი კონსტიტუციაში აქვს ჩაწერილი, ამიტომ იაპონია დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს მსოფლიო მშვიდობის დაცვას. ის ხშირად იღებს მონაწილეობას ისეთ საკითხებში როგორიცაა, იარაღის კონტროლი და განიარაღება, რეგიონალური კონფლიქტების მოგვარება, დახმარების გაწევა პოსტსაბჭოთა ქვეყნებისათვის, დემოკრატიის განვითარება განვიტარებად ქვეყნებში, ახლო აღმოსავლეთში მსვიდობის დამყარება და გარემოს დაცვა. იაპონია აქტიურად მონაწილეობს გაეროს სამშვიდობო ოპერაციაებში. ის ასევე ეხმარება ფინანსურად და სურსათით ლტოლვილებს ინდო-ჩინეთიდან, ავღანეთიდან, კომბოჯიდან, მუსლიმებს ბირმიდან, ისევე როგორც ლტოლვილებს პალესტინიდან, აფრიკიდან, ყოფილი იუგოსლავიიდან და ა.შ. კონფლიქტები და ომები, არის ის მიზეზი რომელიც წარმოშობს ლტოლვილების პრობლემას. ამიტომაც იაპონია დიდ ყურადღებას აქცევს მშვიდობის დაცვას და კონფლიქტების მშვიდობიანი გზებიტ მოგვარებას.[55]

მშვიდობა ასევე განაპირობებს სტაბილურობას ეკონომიკური კუთხიდანაც, იაპონია არის რესურსებით ერთ-ერთი ყველაზე ღარიბი ქვეყანა, ამიტომ ის დიდ მნიშვნელობას

[55] Objectives and Priorities of Japan's Foreign Policy
https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1992/1992-1-2.htm

ანიჭებს ენერგო უსაფრთხოების საკითხს. რადგან იაპონია ნავთობის დიდ ნაწილს სპარსეთის ყურის ქვეყნებიდან ღებულობს, მას არ აწყობს ამ რეგიონში შეიარაღებული კონფლიქტის გაღვივეება. კონფლიქტები და სანქციები იწვევს ნავთობზე და ენერგორესურსებზე ფასების ზრას, რაც არ შედის იაპონიის ინტერესებში.

აქედან გამომდინარე, ირანისათვის და იაპონიისათვისც მნიშვნელოვანი, მოგვარდეს ის დაზაბული სიტუაცია, რომელიც შეიქმნა აშშ-სა და ირანს შორის.

3.3 ირან-იაპონიის ურთიერთობები განახლებული სანქციების პირობებში

2018 წელს სანქციების ახალი ტალღა მოყვა, აშშ-ს პრეზიდენტიმა დონალდ ტრამპმა ცალმხრივად გაწყვიტა შეთანხმება ირანის ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებით. 8 მაისს მან განაცხადა, რომ ამერიკა გამოდიოდა ბირთვული შეთანხმებიდან და განაახლებდა სანქციებს ირანის წინააღმდეგ. ამის შემდეგ კი თეთრი სახლის ადმინისტრაციაში გაკეთდა განცხადებები, რომ ირანის ნავთობიდან მიღებული შემოსავალი სრულად უნდა განულდეს და განახლდეს აქამდე არსებული სანქციები, ასევე იგეგმება, კიდევ უფრო მკაცრი სანქციების ამოქმედება.

ტრამპის სანქციებს არ აქვს საერთაშორისო მხარდაჭერა, არც გაერო-საგან და არც ევროპისა და აზიის ქვეყნების დიდი ნაწილისაგან, როგორც ეს ბირთვულ შეთანხმებამდე იყო. თუმცა სანქციების ამოქმედება აშშ-ს მხრიდან ნიშნავდა, რომ მისი მოკავშირეები, რომლებზეც აშშ-ს შეუძლია სხვადასხვა ბერკეტების გამოყენება, იძულებულები გახდნენ დადგომოდნენ მხარში ამ სანქციებს, მათ შორისაა იაპონიაც, რომელსაც საკმაოდ მეგობრული ურთიერთობები აქვს ირანთან და არის მისი ნავთობის შემსყიდველი ქვეყანა.

მართლაც, 2018 წლის ივლისში, იაპონურმა სანავთობო კომპანიებმა ირანიდან ნავთობის იმპორტის სრულად შეწყვეტისთვის დაიწყეს მზადება, ხოლო ალტერნატიული მომწოდებლები გახდნენ საუდის არაბეთი და გაერთიანებულ არაბეთთა საემიროები. როგორც გამოცემა Nikkei წერს, იაპონურმა კომპანიებმა JXTG Holdings და Idemitsu Kosan, აშშ-სგან მიიღეს გაფრთხილება ირანიდან ნავთობის იმპორტირების სრულად შეწყვეტაზე. შესყიდვების გაგრძელების შემხთხვევაში კი ამ კომპანიებს მსხვილი ჯარიმები ემუქრებოდათ.[56]

მიუხედავად ამერიკის სანქციებისა, ირანის ორმა მთავარმა კლიენტმა, ჩინეთმა და ინდოეთმა უარი თქვეს ირანის წინააღმდეგ სანქციებში აყოლოდნენ აშშ-ს. მათი განცხადებით, მთელ მსოფლიოში არ არის საწვავის საკმარისი მოწოდების

[56] იაპონია ირანიდან ნავთობის იმპორტს სრულად წყვეტს https://bpn.ge/finansebi/47281-iaponia-iranidan-navthobis-imports-srulad-tsyvets.html?lang=ka-GE

შესაძლებლობა. ჩინეთმა, ირანის უდიდესმა კლიენტმა, საჯაროდ შეაქო ბირთვული შეთანხმება და გამოაცხადა, რომ გააგრძელებს ირანის ნავთობის იმპორტს ვაშინგტონის მუქარის მიუხედავად, რომ ჩინეთის კომპანიებს არ მისცემს ამერიკის ბაზარზე მოქმედების უფლებას, თუ პეკინი არ დაიცავს სანქციებს. ინდოეთი, რომელსაც ტრადიციულად ახლო ურთიერთობა აქვს თეირანთან, აცხადებს, რომ არ აღიარებს „ცალმხრივ" სანქციებს, რომლებიც არ არის გაეროს მიერ დაწესებული. [57] (https://www.radiotavisupleba.ge/a/29572863.html) იაპონიისგან განსხვავებით, აშშ-ს ამ ქვეყნებზე ნაკლები ზეგავლენა აქვს, ამიტომ მისი ბერკეტები მათზე არ მოქმედებს. ამან გამოიწვია ის რომ, 2018 წლის 2 ნოემბერს, აშშ-მ თავის მოკავშირე, რვა ქვეყანას დროებით მისცა უფლება ირანისგან ნავთობის შესყიდვის. მათ შორის არიან ჩინეთი, სამხრეთ კორეა, იაპონია და ინდოეთი. [58] მიუხედავად, იმისა რომ იაპონიას, მიეცა საშუალება დროებით შეესყიდა ნავთობი ირანისაგან, სულ მალე აშშ-ს ზეწოლით მან შეწყვიტა ნავთობის შესყვიდა.

ირანსა და აშშ-ს შორის ტანკერების აფეთქების გამო შექმნილი დაძაბულობის გასანეიტრალებლად, ირანმა სწორედ იაპონია აირჩია როგორც მედიატორი, ირანსა და აშშ-ს შორის. იაპონიისთვისაც არ არის ხელსაყრელი დაძაბულობა სპარსეთის ყურეში და ჰორმუზის ყურის გადაკეტვა არაერთ პრობლემას შეუქმნის იაპონიას ენერგოუსაფრთხოების კუთხით. სწორედ ამიტომ, ტრამპის იაპონიაში ოთხდღიან ვიზიტამდე ცოტა ადრე, ჯავად ზაფირი ჩავიდა იაპონიაში და სთხოვა შინძო აბეს შუამავლის როლი ეთამაშა ირანსა და აშშ-ს შორის. რადგან იაპონია აშშ-ს ერთ-ერთი ახლო მოკავშირეა და მას ასევე ხანგრძლივი მეგობრული ურთიერთობები აკავშირებს ირანთან.[59]

ზარიფის განცხადებით, მისი ქვეყანა არ ცდილობს ბირთვული იარაღის ხელში ჩაგდებას, ხოლო ამერიკის შეერთებული შტატები კი ირანზე სანქციების გაფართოებით, ერთის მხრივ ირანის მოსახლეობას აზარალებს, ხოლო მეორეს მხრივ კი, რეგიონში

---

[57] ჩინეთი და ინდოეთი სანქციების მიუხედავად ირანის ნავთობის შესყიდვას არ შეწყვეტენ https://www.radiotavisupleba.ge/a/29572863.html

[58]სანქციების მიუხედავად, აშშ რვა ქვეყანას ირანისგან ნავთობის შესყიდვის უფლებას მისცემს https://1tv.ge/news/sanqciebis-miukhedavad-ashsh-rva-qveyanas-iranisgan-navtobis-shesyidvis-uflebas-miscems/

[59] FOCUS: Abe's Skill as U.S.-Iran Mediator to Be Tested https://www.nippon.com/en/news/yjj2019051701006/focus-abe's-skill-as-u-s--iran-mediator-to-be-tested.html?cx_recs_click=true

დაძაბულობას ზრდის. "ირანის უმაღლესმა სასულიერო ლიდერმა, აიათოლა ალი ხამენეიმაც განაცხადა, რომ მისი ქვეყანა არ მიილტვის ბირთვული იარაღის შექმნისკენ. ხოლო ამერიკას ეს სანქციები ირანის ეკონომიკას ზიანს აყენებს. დონალდ ტრამპმა, ტოკიოში ვიზიტისას, შინძო აბესთან პირისპირი შეხვედრის დროს ირანთან დაკავშირებით განაცხად: "ირანში მე ძალიან ბევრ შესანიშნავ ადამიანს ვიცნობი. ირანს აქვს დიდი შესაძლებლობა, ახლანდელ ხელისუფლებასთან ერთად გახდეს დიდი ქვეყნა. ჩვენ, რეჟიმის შეცვლისათვის გზებს არ ვეძიებთ, არც ბირთვული იარაღი გვინდა, ჩვენ უბრალოდ საქმის არსში ჩაწვდომა და გამჭვირვალობა გვინდა". [60] მიუხედავად სამშვიდობო გნცხადებებისა, ამ ქვეყნებს შორის დაძაბული ურთიერთობა არ შეცვლილა.

13-14 ივნისს შინზო აბე ჩავიდა ირანში. ვიზიტის დროს ჰასან როუჰანიმ განაცხადა, რომ მათი სურვილია იაპონიამ, ირანისგან ნავთობის შესყიდვა გააგრძელოს. იაპონია, ბირთვულ შეთანხმებას, მხარს უჭერს, რომელიც როგორც რეგიონის ასევე მსოფლიოსათვის ენერგორესურსების კუთხით სასარგებლოა. ირანიც იაპონიის მსგავსად აპირებს ბირთვული ტექნოლოგიების სამშვიდობო პროცესებისთვის გამოყენებას. ირანის პრეზიდენტმა ისიც აღნიშნა, რომ შეხვედრაზე, იაპონიის მხრიდან მათ ქვეყანაში განსახორციელებელი ინვესტიციების შესახებაც ისაუბრეს, რომლებიც ორი ქვეყნის მჭიდრო ურთიერთობის გაღრმავებას შეუწყობს ხელს.

შინძო აბემ აღნიშნა, რომ ახლო აღმოსავლეთში არსებულ დაძაბულობა რაც არ უნდა მოხდეს, სამხედრო შეტაკებებში არ უნდა გადაიზარდოს. „ახლო აღმოსავლეთის მშვიდობა არა მხოლოდ ამ რეგიონის, არამედ მსოფლიო სტაბილურობისთვის მნიშვნელოვანია. ამ თვალსაზრისით, ირანმა რეგიონში კონსტრუქციული როლი უნდა შეითავსოს რათა, დაძაბულობის თავიდან აცილება მოხდეს. იმედს გამოვთქვამთ, რომ ირანი ბირთვული შეთანხმების ვალდებულებებს შეასრულებს. იაპონია, რეგიონში არსებული დაძაბულობის დასარეგულირებლად საკუთარ როლს მაქსიმალურად შეასრულებს," განაცხადა აბემ. [61] და მართლაც, შეხვედრის შემდეგ, შინძო აბეს და დონალდ ტრამპს შორის მოხდა ნახევარსაათიანი სატელეფონო საუბარი, რომელშიც აბე

[60] ზარიფმა მკაცრი პასუხი გასცა ტრამპის განცხადებას https://www.trt.net.tr/georgian/regioni-da-sak-art-velo/2019/05/28/zarip-ma-mkac-ri-pasuxi-gasc-a-trampis-ganc-xadebas-1209361

[61] შინძო აბე თეირანში იმყოფება https://www.trt.net.tr/georgian/msop-lio/2019/06/13/sinzo-abe-t-eiranshi-imqop-eba-1217621

უხსნიდა შეხვედრაზე დაფიქსირებულ აზრს, რომ ირანი არ აპირებს ირთვული იარაღის შექმნას და მისი ბირთვული პროგრამა სამშვიდობო ხასიათს ატარებს.[62] იამზე თუ როგორ განვითარდება მოვლენები, ცნობილი იქნება დროის მოკლე მონაკვეთში.

დასკვნა

ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნები XIX საუკუნიდან, დასავლეთ ევროპის დიდი სახელმწიფოების ყურადღების ცენტრში მოექცნენ. მათი სურვილი იყო ეს ქვეყნები ექციათ თავიანთი გასაღების ბაზრად და ამავდროულად იაფ მუშახელად გამოეყენათ ისინი. ამ მხრივ არც ირანი იყო გამონაკლისი. ირანთან ერთად ოსმალეთის იმპერიის კოლონიზაციაც ხდებოდა, განსაკუთრებით დიდი ბრიტანეთის და რუსეთის მიერ. მაგრამ აღსანიშნავია, რომ განსხვავებთ ბევრი სხვა ქვეყნისა ირანი სრულ კოლონიალურ ქვეყნად რუსეთმა და ბრიტანეთმა ვერ აქციეს. მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში არ ერთი მცდელობის მიუხედავად, ირანი ნახევრადკოლონიური დარჩა.

ჩვენი ჰიპოთეზა ნაწილობრივ გამართლდა, რადგან იაპონია დათანხმდა მედიატორის როლის შესრულებაზე. ოსმალეთის მსგავსად, ირანშიც XIX საუკუნიდან დაიწყო რეფორმების გატარება. პირველი ვინც რეფორმები გაატარა ირანში, ეს იყო XIX საუკუნის დამდეგს ტახტის მემკვიდრე აბას მირზა. მისი რეფორმები ძირითადად სამხედრო სფეროთი შემოიფარგლებოდა. XIX საუკუნის 40-იანი წლების ბოლოს და 50-იანი წლების დასწყისში ირანში დაიწყო რეფორმების ახალი ტალღა. რაც იყო გამოძახილი, იმ პერიოდში ოსმალეთში მიმდინარე თანძიმთაის შედეგად. XIX საუკუნის 70-იან 90-იან წლებში ირანში კვლავ გრძელდებოდა რეფორმები, მაგრამ ამ რეფორმებს

[62] Abe, Trump Confirm Cooperation over Middle East https://www.nippon.com/en/news/yjj2019061500084/abe-trump-confirm-cooperation-over-middle-east.html?cx_recs_click=true

ქვეყნის ეკონომიკურ-პოლიტიკური ცხოვრებისათვის, მნიშვნელოვანი ცვლილებები არ მოუტანია.

XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან დაიწყო ირანში კონცესიების გაცემა უცხოელი, მსხვილი ვაჭრებისათვის. ფაქტია, რომ XIX საუკუნის 60-იანი 70-იანი წლებიდან ირანი, ინგლისისა და რუსეთის ნახევარადკოლონიური ქვეყანაა. ამას შედეგად მოყვა ქვეყნის ეკონომიკური დაქვეითება. რასაც ხელს უწყობდა ირანის მაშინდელი ხელისუფლების სისუსტე.

XX საუკუნის დამდეგიდან, ძალიან შეიცვალა ირანის პოლიტიკური და ეკონომიკური განვითარების სურათი. აღსანიშნავია, რომ პირველად XIX საუკუნის დასასწყისში მოხდა კონსტიტუციის მიღება, და აბსოლუტური მონარქიიდან ქვეყანა გადავიდა კონსტიტუციურ მონარქიაზე. მიუხედავად ამ ცვლილებისა ქვეყნის ეკონომიკური დონე ძალიან დაბალი იყო. რასაც აფერხებდა არამარტო დიდი ბრიტანეთი და რუსეთი, არამედ ბელგია, საფრანგეთი და დანარჩენი ევროპული ქვეყნების თვითნებობა ამ ქვეყანაში. I მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ, ირანში მმართველი დინასტიაც შეიცვალა, რის შედეგადაც მოხდა ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების წინსვლა, ამას დაერთო პოლიტიკური განვითარებაც. ფაქტობრივად ირანი XX საუკუნის 40-50-იანი წლებიში განვიტარების სხვა ეტაპზე დავიდა და ქვეყანა განვითარების მხრივ, რეგიონის ბევრ ქვეყნებს არაფრით არ ჩამოუვარდებოდა.

გასული საუკუნის 50 წლებში ამ ქვეყნის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში ძალიან მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადაიდგა. ამ ნაბიჯის ინიციატორი ყო პრემიერი მოჰამად მოსადეყი. მისი ინიციატივით და დიდი მცდელობით მოხდა ირანის ნავთობის ნაციონალიზაცია, ამას ემატება ის რომ, ნავთობის ნაციონალიზაციის სემდგომ დიდი ბრიტანეთის პოლიტიკური და ეკონომიკური გავლენა ქვეყანაში მნიშვნელოვნად შემცირდა და მას ჩაენაცვლა ამერიკის შეერთებული შტატები.

ირანის ისლამური რევოლუციის შემდეგ, მივიღეთ სრულიად ახალი ტიპის სახელმწიფო. ამ ქვეყნაში ისლამური მმართველობის დამყარება მიუღებელი იყო, არამარტო დასავლეთ ევროპის ქვეყნებისათვის და აშშ-სათვის, არამედ საკუთრივ მუსლიმური სახელმწიფოებისათვის. აან განაპირობა ის რომ ქვეყნების აბსოლუტურმა უმრავლესობამ შეწყვიტა პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობა. ამას ზედ დაერთო ირანის იზოლიანიცისტური პოლიტიკა, რომელიც რამოდენიმე წლის განმავლობაში გაგრძელდა.

ირანის პოლიტიკური და ეკონომიკური ცხოვრებისათვის, ერთ-ერთი დამაბრკოლებელი ფაქტორი გახდა ირანის ბირთვული პროგრამა. ამ პროგრამასტან დაკავშირებით, ირანს მსოფლიოს ქვეყნების დიდმა ნაწილმა დაუწესა ეკონომიკური სანქციები. რამაც შეაფერხა მისი ეკონომიკური განვითარება და პრობლემები შეუქმნა, როგორც მეზობელ ისე სხვა ქვეყნებთან ურთიერთობაში.

მიუხედავად დაწესებული სანქციებისა, ბევრი ქვეყანა განაგრძობდა ირანტან სავაჭრო-ეკონომიკურ და პოლიიკურ ურთიერთობებს. ძირითადად ეს ქვეყნები იყო ახლო, შუა და შორეული აღმოსავლეთის. მათ შორის იყო იაპონია, ინდოეთი, ჩინეთი. ასე რომ სანქციების პერიოდში იაპონიასა და ირანს მაინც ჰქონდა ინტენსიური ურთიერთობა. რაც ბუნებრივია დადებითად აისახა ორივე ქვეყნის ეკონომიკაზე.

„პოლიტიკური პრაგმატიზმის თეორია“ დაგვეხმარა , დაგვენახა აშშ-ს მოტივი ხელახალი სანქციების დაწესებისას ირანის წინააღმდეგ. თანამშრომლობაზე უფრო წინ არის წამოწეული პირადი ინტერესების გატარება. ხოლო მეორე მხრივ „ თანამშრომლობის უსაფრთხოების თეორია“ დაგვეხმარა იაპონიის მოტივების ნათლად დანახვაში.

მას შემდეგ რაც ირანს გაუუქმდა სანქციები, დაიწყო ირანის აქტიური ურთიერთობა გარე სამყაროსთან. მათ შორის იმათთანაც, ვისტანაც ირანს ურთიერთობები ჰქონდა სანქციების დროს. ბოლო პერიოდში, ამერიკის შეერთებული შტატების ტრამპის მიერ, ირანისათვის ახლად დაწესებული სანქციების გამო, ისევ გართულდა ბევრ ამქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობები. მართალია, იაპონია ისევ განაგრძობდა ნავთობის შესყიდვას, ამერიკის შეერთებული შტატების ახლად დაწესებული სანქციების ფონზე, მაგრამ ბოლო რამოდენიმე თვეა რაც ტრამპმა იაპონიას აუკრძალა ირანტან სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის გაგრძელება. ბოლო პერიოდში მოვლენები ისე განვიტარდა, რომ ტარმპის იაპონიაში ვიზიტამდე ცოტა ადრე, ირანის საგარეო საქმეთა მინისტრი ჯავად ზარისი ავიდა იაპონიაში და სთხოვა მას შუამდგომლობა გაეწია აშშ-სთან ურთიერთობის დასარეგულირებლად. თავისმხრივ იაპონიის პრემიერ მინისტრი, რამოდენიმე დღის წინ იყო ჩასული ირანში. იმაზე თუ როგორ განვიარდება მოვლენები, ცნობილი იქნება დროის მოკლე მონაკვეთში. თუ როგორ განვითარდება მოვლენები, ცნობილი იქნება დროის მოკლე მონაკვეთში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბაშელეიშვილი მ. ირანის ისლამური რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის ფორმირება და განვითარება. ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო №7, 2014 წ.

2. კიკნაძე ო. ირანი, გამომცემლობა "მეცნიერება" 1979 წ.

3. სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011 წ.

4. სანიკიძე გ. შიიზმი და სახელმწიფო ირანში. თბილისი: ნეკერი, 2005(ა)

5. Abrahamian Ervand. A History of Modern Iran. Cambridge University Press 2008

6. Abrahamian Ervand. Iran Between Two Revolutions. Princeton University Press 1982

7. Arjomand Said Amir. The Shadow of God and the Hidden Imam: Religion, Political Organization and Societal Change in Shi'ite Iran from the Beginning to 1890, the University of Chicago Press, 1984

8. Arjomand Said Amir. The Turban for the Crown. The Islamic Revolution in Iran. New York: Oxford University Press, 1988.

9. Axworthy Michael. Empire of the Mind: A History of Iran. Hurst Books. 2007., republished as a Penguin paperback: Iran: Empire of the Mind: A History from Zoroaster to the Present Day. Penguin. 2008. ISBN 0-14-103629-X.

10. Bill J. La Revolution iranienne:passe, present et futur. Politique internationale, N6, 1979/1980

11. Carter, Jimmy. Keeping Faith: Memoirs of a President. New York: Bantam Books 1982

12. Cline Ray S. World Power Assessment. Boulder: Westview Press 1977

13. Dabashi Hamid. Ali Shari'ati's Islam: Revolutionary Uses of Faith in a Post-Traditional Society. Islamic Quarterly, Vol. XXVII, No 4, 1983, pp. 203-222

14. Digard et al. Tehran, 2000; 2007.

15. Houghton David Patrick. US Foreign Policy and the Iran Hostage Crisis. Cambridge Studies in International Relation. Cambridge University Press 2001

16. Katouzian Homa. Arbitrary Rule: A Comparative Theory of State, Politics and Society in iran. BJMES 1997, Vol. 24, Issue 1

17. Katouzian Homa. The Persians: Ancient, Mediaeval and Modern Iran, New Haven and London: Yale University Press, paperback edition, 2010.

18. Kazemzadeh Feridun. Russia and britain in persia, 1864-1914. New haven & London 1968.

19. Keddie Nikki R. Modern Iran: Roots and Results of Revolution. Yale University Press, 2003

20. Keddie Nikki R. Qajar Iran and the Rise of Reza Khan. Mazda, Costa Mesa, CA, 1999

21. Khan Saira. Iran and Nuclear Weapons: Protracted Conflict and Proliferation (Routledge Global Security Studies). Routledge 2009.

22. Kurzman C. The Unthinkable Revolution in iran. Cambidge, Mass.: Harvard University Press 2004

23. Lotfian Saideh. Nuclear policy and International Relations. In Katouzian & Shahidi (eds) 2007

24. Moaddel Mansoor. Values and perceptions of the Islamic and Middle Eastern Publics. New York: Palgrave Macmillan 2007

25. Moin baqer. Khomeini: Life of an Ayatollah. New York: Routledge 2003

26. Mozaffari M. Transformatin sociales es problemes politiques en Iran. Politique Etrangere, N5, 1978, 561-597 pp.

27. Richard Yann. L'Iran. Naissance d'une république islamique. Paris: Editions de La Martinière, 2006

28. Roshandel Jalil. Evolution of the Decision-Making Process in Iranian Foreign Policy. In Hooglun, E. (Ed). 2002, pp 123-142

29. Sahimi Mohammad. Iran's Nuclear Program. I: Its History Iran's Nuclear Program. 2003

30. Takeyh Ray. Hidden Iran: Paradox and Power in the Islamic Republic. New York: Council of Foreign Relations 2006.

31. Joint Plan of Action

32. ჩინეთი და ინდოეთი სანქციების მიუხედავად ირანის ნავთობის შესყიდვას არ შეწყვეტენ
https://www.radiotavisupleba.ge/a/29572863.html

33. სანქციების მიუხედავად, აშშ რვა ქვეყანას ირანისგან ნავთობის შესყიდვის უფლებას მისცემს
https://1tv.ge/news/sanqciebis-miukhedavad-ashsh-rva-qveyanas-iranisgan-navtobis-shesyidvis-uflebas-miscems/

34. იაპონია ირანიდან ნავთობის იმპორტს სრულად წყვეტს

https://bpn.ge/finansebi/47281-iaponia-iranidan-navthobis-imports-srulad-tsyvets.html?lang=ka-GE

35. ზარიფმა მკაცრი პასუხი გასცა ტრამპის განცხადებას
https://www.trt.net.tr/georgian/regioni-da-sak-art-velo/2019/05/28/zarip-ma-mkac-ri-pasuxi-gasc-a-trampis-ganc-xadebas-1209361

36. შინძო აბე თეირანში იმყოფება
https://www.trt.net.tr/georgian/msop-lio/2019/06/13/sinzo-abe-t-eiranshi-imqop-eba-1217621

37. მოწამე ავინის კულტურისა და ხელოვნების ინსტიტუტი

http://www.aviny.com/Voice/zhenev.aspx

38. FOCUS: Abe's Skill as U.S.-Iran Mediator to Be Tested
https://www.nippon.com/en/news/yjj2019051701006/focus-abe's-skill-as-u-s--iran-mediator-to-be-tested.html?cx_recs_click=true

39. Objectives and Priorities of Japan's Foreign Policy

https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1992/1992-1-2.htm

40. Abe, Trump Confirm Cooperation over Middle East

https://www.nippon.com/en/news/yjj2019061500084/abe-trump-confirm-cooperation-over-middle-east.html?cx_recs_click=true